

22e JAARGANG No. 5 1 OKTOBER 1977 — *f* 2,35

tong tong

HET ENIGE INDISCHE BLAD TER WERELD

(Foto: Rogier)

BIJ DE VOORPLAAT

Aaaanstiel Seh.....!

Kleine meisjes kunnen vaak zo verschrikkelijk lief verlegen en aanstellerig doen! Moet U deze eens zien die ik op een pasartje in Yogya schoot! Al van een hele afstand zag ze die kamera voor mijn buik hangen en begon eigenlijk meteen zenuwachtig te draaien met die grote donkere ogen te rollen. Ik vond dat zo lollig dat ik op een afstandje neerstreek en begon te staren, ondertussen de kamera in te stellen. Haar Mama, onzichtbaar door al die rijen textiel, begon dochterlief meteen allerlei instructies in het javaans toe te roepen waar ik niets van begreep. Maar het zullen wel bevelen zijn geweest om eens stil te zitten en mooi te zijn zodat die blanke meneer straks een fraaie plaat mee kon nemen naar luar negeri! Maar dit vond ik veel leuker! Want terwijl ik bleef staren en dochterlief daardoor helemaal geen raad wist met houding en figuur knipte ik een eind weg. En schoot wel een stuk of tien foto's van het meiske in allerlei "houdingen en poses", de een nog verlegener dan de andere. Maar deze is wel de beste !

ROGIER

DE STICHTING NEDERLANDSE ERESCHULDEN bericht ons:

In februari j.l. werd, als resultaat van onze besprekingen in het Parlement over de achterstallige KNIL-salarissen, door de Vaste Commissie voor Defensie van de Tweede Kamer een WERKGROEP KNIL van 6 leden geïnstalleerd met als taak: "nog eens na te gaan op welke wijze in de laatste jaren van overheidszijde is gereageerd op de verzoeken van de Stichting Nederlandse Ereschulden en daarna hierover advies uit te brengen aan de Vaste Commissie, maar dit niet te doen dan nadat een vertegenwoordiger van deze stichting is gehoord".

Na de verkiezing van 25 mei echter keerden de voorzitter van de Vaste Commissie voor Defensie en 4 leden van de Werkgroep KNIL niet in de Tweede Kamer terug. De benoeming van een nieuwe voorzitter en van nieuwe leden voor de Werkgroep zal door de moeilijkheden met de kabinetsformatie nog wel enige tijd op zich laten wachten. Tot dan liggen de werkzaamheden van de Werkgroep helaas stil.

In de BROCHURE NEDERLANDSE ERESCHULDEN zijn gedocumenteerd de redenen uiteengezet waarom de voldoening van de achterstallige salarissen van Nederlandse ex-krijgsgevangenen en burger-geinterneerden uit de Japanse bezettingstijd zomede van een beperkte vergoeding van oorlogsschade ereschulden van de Staat der Nederlanden zijn.

Een herdruk van deze brochure is thans verkrijgbaar bij Tong-Tong à *f* 7,50 per stuk, dan wel door storting van *f* 7,50 op girorekening 253.000 t.n.v. Stichting Ned. Ereschulden - Segbroeklaan 212 - Den Haag onder vermelding van: "brochure".

Wij houden meer van gerechtigheid dan van rechtvaardige mensen

Josef Roux

BOEKBESPREKING

"EENS EN VOOR ALTIJD ATJEH"

In dit boekwerk worden zeer interessante en ook geschiedkundig belangrijke persoonlijke ervaringen beschreven, welke zijn geselecteerd uit de Mémoires van wijlen de Heer F. W. Stammeshaus, een ook bij de Atjehers bekend en zeer gewaardeerd bestuursambtenaar op de Westkust van Atjeh in de periode 1914 - 1930.

Wij noemen o.a. de geschiedenis van het zwart-lakense uniform van de kapitein H. N. A. Swart (latere Gouverneur) op patrouille; te gast bij Teukoe Sabi Lageuën (welke in maart 1942 met 400 man een aanval uitvoerde op het bivak Tjalang); het kind van Agam Kléb (kléb mata = knipogen); onkwetsbaarheidsspel in de Atjeh Club te Koeta Radja, enz. enz.

De meeste verhalen hebben een geestige en humoristische ondergrond, en waren mij persoonlijk onbekend.

Uit deze schetsen komt duidelijk naar voren, dat Atjeh in dit tijdvak niet met de punt van de klewang werd geregeerd, en de Nederlandse bestuursambtenaar ten alle tijde ten dienste van het volk stond.

Een leerrijk boekwerk, niet alleen voor de oude, maar ook voor de jongere generatie en niet in de laatste plaats voor de Atjeher zelve.

De verhalenbundel is samengesteld door de zoons Ir. A. A. J. T. Stammeshaus en Herman Stammeshaus, graficus, terwijl meerdere boeken zullen volgen.

J. H. J. BRENDGEN
(Kolonel K.N.I.L. b.d.)

"Eens en voor altijd Atjeh" uit de nagelaten mémoires van F. W. Stammeshaus, uitg. Centraal Venster, A'dam.

Verkrijgbaar bij BOEKHANDEL TONG TONG *f* 12,50 + porto *f* 2,75.

tong tong

ONAFH. IND. TIJDSCHR. - 22e JAARG. No. 5

Opgericht en geleid door TJALIE ROBINSON (1911 - 1974)

Pr. Mauritsl. 36, Den Haag - Telegramadres: Tong Tong Den Haag - Tel. 070 - 54 55 00/54 55 01 - Postgiro 6685 of A.B.N. Den Haag Rek. No. 51.56.15.730.
Uitgave: Publ. en Handel Mij Tong Tong B.V.
Directie: L. Ducelle
Administratie: Th. M. A. Scheulderman
Redactie: J. H. Ritman, L. Ducelle.
Eindredactie en opmaak:
Ch. J. A. Manders, L. M. Boon.
Vaste medewerkers: Dr. H. J. de Graaf, Rogier, Poirrié, Mevr. Marsman, G. H. Bartman.

Verschijnt de 1ste en de 15e van iedere maand. Prijs per nummer *f* 2,35. Abt. Nederl. (en E.E.G.-landen behalve Engeland) kwart. *f* 12,50; halfj. *f* 25,—; jaar *f* 48,50. Abt. Europa: jaar *f* 48,50.
Buiten Europa: jaar *f* 56,50.
LUCHTPOST:
Abt. (per jaar en per luchtpost); Australië en Nw. Zeeland *f* 96,50; Indonesië *f* 80,50; Z.-Afrika en Z.-Amerika *f* 80,50; Canada en Ver. Staten *f* 68,50; Maleisië, Singapore en India *f* 80,50; Suriname en Antillen *f* 68,50.

ZOEKT OP BASIS VAN DE NUTTIGE ERVARINGEN IN DE GORDEL VAN SMARAGD NIEUWE INTERESSEN IN NEDERLAND TE WEKKEN VOOR DE TROPENGORDEL.

*

ALLE ABONNEMENTSGELDEN ZIJN BIJ VOORUITBETALING VERSCHULDIGD
ADVERTENTIES KUNNEN ZONDER OPGAAF VAN REDENEN GEWEIGERD WORDEN

Directie en redactie behouden zich het recht voor om grondige redenen aanvragen voor abonnementen te weigeren, of deze te beeindigen. Hierover zal de betrokkene altijd van te voren in kennis worden gesteld.

*

De redactie behoudt zich het recht voor copy te weigeren dan wel te bekorten of te wijzigen met toestemming van de inzender. Over genomen beslissingen zal niet in details worden gecorrespondeerd.

Het correspondentie- en betalingsadres voor Amerika is Mrs. R. Cohen-Top, 13740 Avion Drive, La Mirada, California 90638.

Djagoeng voor die gastarbeiders!

Epe is nog echt platteland. En op het platteland groeien djagoengs. Ook bij ons in de buurt. Het veld oefent werkelijk een magische aantrekkingskracht op me uit. Ik zwerf er vaak rond, gewapend met pennemes. Het is trouwens opvallend, hoeveel Turken en Indo's daar rondhangen, als de djagoeng rijp is. Adoe, bloed verloochent zich toch niet! Kom je eraan, en zijn er een paar Indo's, dan bekijken ze ineens met een vroom gezicht de werkelijk mooie bossen achter het veld, of ze hebben ineens belangstelling voor de vogels en eekhoorns. Als je dan even niet oplet, dan zijn ze ineens het veld ingedoken, om even later werkelijk met de mooiste kolven eruit te komen. We schijnen een neus te hebben, om die eruit te pikken. Oók als het al schemert (en dan heb je vaak kans om óók reeën te zien, adoe zo mooi!)
Een paar dagen geleden zat ik, met pennemes in de aanslag ook in het veld, toen ik geschuifel hoorde.
"Wah tjilaka deze, de boer!" flitste het door mijn hoofd. Ik had van de week al een ontmoeting met de boer gehad en die beloofde me volgende week een paar kolven.
Als hij me nu, al jattend, zou aantreffen, dan zou het er beroerd voor me uitzien. Ik bleef dus doodstil zitten. Keek om me heen en zag, dat ik nogal aan de kant zat. Ik begon me dus als een krab zijwaarts te bewegen, om mijn snor te kunnen drukken, mocht het nodig zijn.
Adoe te laat.
De stengels werden opzij geschoven. Ik schrok me lam! Maar tot mijn verbazing, was het een bruine hand die ze opzij schoof, even later gluurde er voorzichtig een Indo-gezicht om de plant heen. Even keken we elkaar verbijsterd aan. Zeiden gelijk "LOH!" en begonnen te grinniken.
"Ook op jacht, mevrouw?" "He-eh meneer, er zijn goeie bij, ja?" "He-eh, nou, goede vangst dan maar, ja mevrouw. Dah mevrouw". "Dank u wel meneer en hetzelfde!" zei ik. Ik had al vier kolven en hij had een plastic tas bij zich.
Maar een tijdje geleden, begin van deze week, liep ik in de stille middaguren ook in die richting, nu met hond, toen ik tot mijn schrik de boer zag, wiens landje het is. Hij rende als een dolgeworden kakkerlak in en uit het veld. Ik groette hem. Altijd beleefd blijven, zei mijn moeder altijd. "Willen ze nogal rijpen, meneer?"
Hij hief fluks het hoofd op en bekeek me van onder tot boven. Hief dan in een theatraal gebaar zijn armen in de lucht (die man móet Franse voorouders hebben, kan niet anders!) en riep wanhopig uit: "Rijp! Of ze rijpen, vraagt ze. Mens! Als jullie Turken er nu eens met jullie fikken af wilden blijven en niet mijn mooiste en dikste kolven wilden stelen, dan konden ze misschien eens rijp worden, ja!" En meteen er bovenop! "Wat doen jullie er toch mee?"
Hij denkt zeker, dat we allemaal een koe in ons achtertuintje hebben.
"Eten" zei ik daarom zo vriendelijk mogelijk. Na itoe! Een Turk! Nje gilé die fen! Ik ben Indo van huis uit, al zóóóóó lang! Kassian mijn voorouders, ik word Turk genoemd!
Hij hief zijn blikken ten hemel, beslist gelovige boer, deze, en hij riep weer dramatisch. "Eten, ETEN zegt ze. Mens, het is veevoer. Snappu het? V-e-e-v-o-e r!" Hij spelde het woord voor me. Dacht zeker, dat ik geen Nederlands verstond.
"Maar het is zo lekker!" riep ik dramatisch uit. "En ik wil er wat van u kopen. Overigens ben ik géén Turk, maar een Indische!"
Maar hij weer. "Turken, Indonesiërs, Marokkanen, allemaal gastarbeiders, alles één pot nat". Nah! Nu weer een gastarbeider! Het kón blijkbaar niet op, vandaag. Ik nam me vast voor in de schemer hier terug te komen, als hij ze niet verkopen wilde. Hij ging verder. "Gastarbeiders! En ze komen hier ons veevoer opvreten. Eerpels zijn niet goed genoeg voor ze. Maar ......", en dit met 'n schouderophalen, "als je zonodig mot (dan ga ik wel naar de w.c. zei ik vlug, maar hij vatte het niet!) kom dan maar de volgende week, dan ken je wel een paar kriege. Hoeveule motte 't worre?" Nou, dat liet ik me niet twee keer zeggen.
"Als het kan zo'n 20-30!" zei ik achteloos, meteen bedenkend, dat de pipa ook verrukt zou zijn, van zo'n 20-30 djagoengs. Ik kon wel weer gappen, voormezelf. Hij schudde zijn hoofd weer.
"Veevoer. VEEVOER! Dát vreten ze, die gastarbeiders." Hij dook mompelend het veld weer in. Ik riep hem nog na: "Tot de volgende week dan maar meneer en alvast bedankt." Hij tikte aan zijn pet. Ik ben benieuwd, of ik ze nog krijg, of dat hij het aan een ander verkoopt. Misschien wel aan een echte Turk. Maar als hij me dan weer een gastarbeider noemt, dan kom ik in de schemering terug en gap zijn mooiste djagoengs. Heus echt!

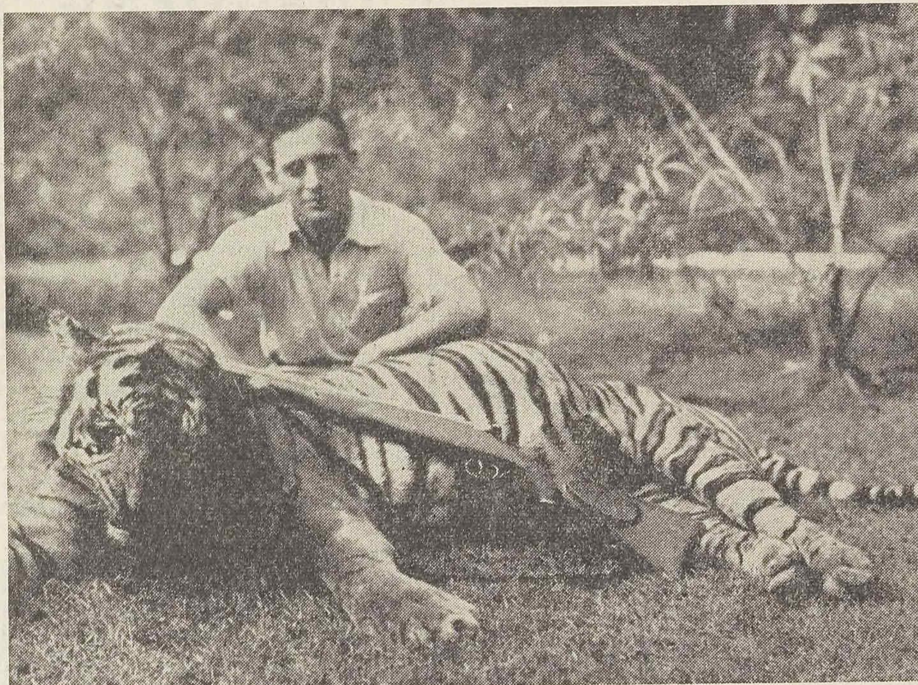
L. SPEIJKER-SCHOTEL

Mevr. M. J. Hillerström, Lubeckstraat 103, Den Haag, tel. 070 - 39 88 62 heeft zeer veel foto's, negatieven, poëzie-albums en familie-films van vóór de bezettingstijd van Ned.-Indië. Wie komt eens kijken en vindt zo wellicht zijn/haar oude familiefoto's terug?

RECTIFICATIE

In de oplossing van puzzel IV is een foutje geslopen; 31 verticaal: **vogel** moet zijn **duif.**

Lex Denninghoff Stelling †

"Alleen straks als Magere Hein me op zijn korrel heeft genomen, en ik naar de eeuwige jachtvelden ben getrokken en daar Atjeng en Oesin, Djawa Lampong en al die andere trouwe, bruine makkers weer terug zal vinden aan het kampvuur, dat er, ongetwijfeld ook zal branden voor zwervers als wij, dan zullen wij nogmaals met elkaar alle oude jachtherinneringen ophalen en lachen en elkaar toeknikken en zeggen, dat we het zo fijn met elkaar hebben gehad. En dat te weten, is goed."

Zijn hoop uitgesproken in deze laatste alinea van zijn boek "Langs tijgerpaden", is voor Lex Denninghoff Stelling in vervulling gegaan. Op 14 september overleed hij in Aalten, waar hij de laatste jaren met vrouw en dochter woonde. Buiten, zo dicht mogelijk bij de natuur, die hem iets kon vergoeden van wat hij in leven als planter, jager, cineast gewend was geweest. Zijn gezondheid ging snel achteruit, met 67 voelde hij zich oud.
Alexander Albert Denninghoff Stelling werd in 1910 geboren. Zijn vader was theeplanter in de Preanger en Lex zette de familietraditie voort. Niet lang, want het Zuid-Sumatraanse oerwoud trok hem zeer, hij werd beroepsjager. In 1935 veranderde hij weer van beroep, hij schoot toen uitsluitend met de camera voor "d'Oriënt", "Het Nieuws van de dag", "De Locomotief". Als fotojournalist en reclamefotograaf werd Denninghoff Stelling goed bekend.
In 1939 werd hij belast met de leiding van de afdeling foto en film van de Koninklijke Marine in Soerabaja. Na de oorlog, na een jaar in Melbourne voor de Regerings Voorlichtings Dienst te hebben gewerkt, voegde hij zich bij het bekende cineasten-team J. C. Mol en Mannus Franken om voor Multifilm Batavia het bekende filmjournaal "Wordende Wereld" samen te stellen. Documentaires over Indonesië die iedereen wel kent uit de bioscopen. Na de eerste politionele actie in 1947, die hij als correspondent versloeg, verplaatste zijn interesse zich naar het maken van speelfilms en richtte hij als afdeling van het regeringsfilmbedrijf de "South Pacific Film Corporation" op. In twee jaar tijd werden 8 succesvolle Indonesische speelfilms geproduceerd.
Denninghof Stelling keerde naar Nederland terug, maar werd in 1953 als hoofd Visuele Voorlichting bij het gouvernement naar Nieuw Guinea gezonden waar hij vele producties maakte die via TV en bioscoop werden uitgezonden. In 1960 ging hij met pensioen naar Nederland terug en vestigde zich als free lance filmer.
In 1965 schreef hij voor Tong-Tong de feuilleton "Langs Tijgerpaden" dat later als boek in de Moesson-reeks werd uitgegeven.

Het opnoemen van al zijn functies en hoedanigheden horen bij dit afscheid aan Lex. Het geeft weer hoe zijn leven een aaneenschakeling van avontuur, uitdaging, succes en even vaak tegenslag is geweest. Een welbesteed leven in de tropen, die hij deze laatste jaren van zijn leven zo ontzettend miste, zoals hij mij nog kort geleden schreef. "Ik ben nooit zo opstandig geweest als Tjalie en jij, maar juist nu, nu mijn conditie het niet meer tolereert, kan ik het vaak zijn, begrijp ik volkomen wat jullie er toe brengt zo fel te zijn. Maar pas goed op jezelf, er is nog zoveel te doen, om voor te leven."
Lex Denninghoff Stelling, de zoveelste trouwe sobat van Tong-Tong die wij moeten missen. Het zijn er de laatste maand velen geweest die heengingen. Wij gedenken hen met trots en grote dankbaarheid. Zoals Lex het op de laatste bladzijde van zijn boek schreef: "het is goed te weten dat we het zo fijn met elkaar hebben gehad."

L.D.

In memoriam Otto Mackenzie

Op 11 september j.l. is na een kortstondige ziekte op de leeftijd van 67 jaar in zijn woonplaats IJmuiden overleden Otto Mackenzie.
"Mack", zoals hij door een ieder werd genoemd, was in zijn jonge jaren in het vóóroorlogse Nederlands-Indië befaamd als jazz-gitarist. Hij behoorde tot de groep van de Indische jazzpioniers, die de Amerikaanse jazzmuziek in ons vroegere Indië heeft geintroduceerd en populair heeft weten te maken. Zijn leermeester (via de grammofoonplaat) was de beroemde Amerikaanse jazz-gitarist Eddy Lang.
Mack was een begenadigd muziektalent. Was hij op de gitaar een ware meester, ook piano spelen deed hij zeer verdienstelijk. Hij heeft deel uitgemaakt van het in de twintiger en het begin der dertiger jaren in het toenmalige Batavia zo befaamde "Swimming Bath Orchestra", dat jaren lang iedere zondagochtend de dansmuziek verzorgde in het zwembad "Tjikini". Uit dit orkest werd later de band "The Silver Kings" geformeerd, waarvan ik de eer had de leider te hebben mogen zijn. Het was o.m. Mackenzie, die mij had gevraagd de leiding van deze band op me te nemen. Dat "The Silver Kings" zich gestadig ontwikkelden tot een dansorkest van naam was stellig mede te danken aan de stuwende kracht van

(lees verder pagina 6)

Tjalie schreef....

(T.T. 30 - 1 - 1962)

GEVAARLIJKE LECTUUR

Naarmate de Indische belletrie in de Nederlandse letterkunde zo'n grote vlucht nam (we hebben nu een twintigtal schrijvers en schrijfsters over Indië in de literatuur!), rees bij velen ook de vrees, dat ook minder begaafden in dit kielzog zouden volgen. Sinds uitgevers en boekhandelaren ontdekt hebben dat Indische literatuur goed verkoopt, is ook de bereidheid om manuscripten uit te geven, aanmerkelijk gestegen. Reeds beginnen enkele van deze boeken "door te druppelen". Zij zullen in Tong-Tong niet besproken worden. De boeken bewegen zich in de ruime marge van eenvoudige en goedbedoelde fiction tot doodgewone sensatielust vol psychologische en sociologische onwaarheden. Ze zijn geschreven door mensen, die Indië (of Indonesië of Nieuw-Guinea) te kort kenden of volstaan met het geven van een schilderachtig, maar goedkoop décor, waarvoor zich nogal triviale Europese handelingen afspelen.
Het gevaar zit dan hierin, dat evenals in boeken als "Dr. Fu Manchu", "De Sheik", "Gods Geuzen" en hoe die formidabele werken ook heten mogen, gewerkt wordt met stereotype figuren als luie inlanders, onbetrouwbare halfbloeden en drankzuchtige Europeanen, zwoele Oosterse lusten, moord, doodslag en exotisch avontuur, soms bedriegelijk echt voorgesteld met enkele voorbeelden van historische excessen. Naar de schone kant zwelgt men in opalen of azuren hemelen, kobalten zeeën, oerwouden en ravijnen, wijsgerige oosterlingen, om weer terug te vallen in zwetende middagen achter klamboes, whiskey en eindeloze rijsttafels.
Door dit alles worden de toch al zo troebele voorstellingen, die vele Europeanen van Azië hebben, nog eens extra vermodderd, wat op zijn beurt ten gevolge heeft dat in deze democratische samenleving - (waar elke ongeletterde een even waardevolle stem heeft in verkiezingen als professor Baudet of oud-minister Welter) - een ongunstige verschuiving in de buitenlandse politiek veroorzaakt kan worden. Men kan duizendmaal zeggen: "dat loopt zo'n vaart niet", maar heel wat Europees geblunder in Aziatische zaken wordt toch maar geruggesteund door de "publieke mening".
Het is nochtans geen zaak om zich erg druk over te maken. Het is altijd zo geweest. Maria Dermoût wordt helaas nooit een best-seller onder keukenmeiden en Breton de Nijs' meersterlijke "Tempo Doeloe" legt het altijd af tegen een moderne Ploss-Bartels. En ach - in het dagelijkse leven wordt ook minder geluisterd naar prof. Van der Pijl dan naar Pietje Puk, die altijd verhalen heeft van levensgevaarlijke jachten op gifslangen, krokodillen, tijgers en momohs.
Het kwade is niet te keren. Wat wèl verbeteren kan en móet is: de inspanning van de méer verantwoordelijken om goede voorlichting te geven. Het ga U hierbij wel.

DE OUDJES DOEN HET NOG BEST!

Indische lectuur beleeft een hausse en het geeft reden tot grote vreugde te zien, hoe vele uitgevers zich uitputten hun steentje bij te dragen, de leeshonger op dit gebied te helpen stillen. Wie weet beleven we nog eens de glorieuze tijd dat iedere Nederlander iets meer over de oude koloniën weet, dan onze linkse televisie zuilen in beeld brengen. Stelt u zich eens voor, al die prachtige platenboeken en naslagwerken uit de Koninklijke Bibliotheek herdrukt, gekocht en gelezen bovendien! Na 100 jaar!
Grootse herdrukken zijn er nog niet geweest op het boek van Ochse na (Eng. uitgave). Veler hoop is gevestigd op een herdruk van het kruidenboek van Mevr. Kloppenburg-Versteegh, op de "Javaansche Geestenwereld" van van Hien, "De Dierenwereld van Insulinde" van van Balen en nog talloze schitterende boeken over planten- en dieren in de tropen, die op onbegrijpelijke wijze genegeerd worden, terwijl er geen week voorbij gaat of er is weer een boek over tweehonderdduizend kamer- en balkonplantjes! Niet dat die niet nodig en nuttig zijn, maar er zijn er al zoveel.
Laten we maar even kijken naar het bescheiden aantal herdrukken van oude bekenden waar veel vraag naar is:

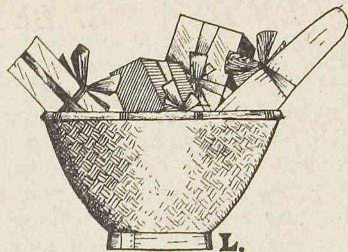
Besturen overzee, S. L. v.d. Wal	*f* 39,50
Hoort gij de donder niet, D. v.d. Meulen	*f* 29,50
Ups en downs, P. A. Daum	*f* 24,50
Het leven in Ned. Indië, Bah Veth	*f* 24,50
Orpheus in de dessa, Aug. de Wit	*f* 8,50
Kantjil, Alet Schouten	*f* 14,90
En toch haten wij niet, Lea Morris	*f* 15,—
Bushido, Lea Morris	*f* 15,—

(deze twee romans net van de pers)

Naast deze herdrukken van vóór- en vlak na-de-oorlogse uitgaven zijn er talloze nieuwe boeken over het oude Indië. (zie elders in dit blad).

L.D.

KERSTKRANDJANG 1977

Ze staan weer klaar lieve mensen, onze Kerstkrandjangs. Maar nog leeg! Het is natuurlijk de bedoeling dat ze voor 15 December gevuld zijn, opdat ze op tijd voor Kerstmis onze adiks in Indonesië bereiken, onze landgenoten en vrienden aan wie elke vorm van welvaart voorbij is gegaan, maar die op de momenten dat wij het goed hebben, er ook bijhoren. Er JUIST dan bijhoren.
Ook dit jaar vragen wij niet veel, wel van vélen. Als u vanaf heden elk bedrag dat u naar onze toko, boekhandel of abonnementen-administratie overmaakt, net als vorig jaar afrondt naar boven, of tenminste *f* 1,– toevoegt aan het te betalen bedrag (méér mag natuurlijk!) dan komen we heel ver. En als u niet gireert, u weet waar onze Bruine Bussen in de winkel staan.
We hebben dank zij uw goede gaven ook in 1977 geregeld kledingpakketten en geld naar vele gezinnen in Indonesië kunnen toezenden. Het Charitatief Fonds Tjalie Robinson is een vaste steun voor zeer velen, dat zal u ongetwijfeld voldoening geven. Mogen we voor dit jaar om is, nog dit extra beroep op u doen voor de Kerstmanden?
Kerstkrandjang 1977 giro 6685, Tong Tong, Den Haag.

(Vervolg: "Otto Mackenzie")
Mack's gitaarspel, dat niet alleen op de rhythme-sectie, maar ook op de blazers sterk inspirerend werkte.
Ik ben er trots op Mack als muziekvriend te hebben gehad. Hij heeft onbewust mijn muzikale ontwikkeling beinvloed en daar zal ik hem altijd dankbaar voor blijven.
Otto Mackenzie was ondanks zijn faam als musicus een bescheiden figuur. Hij kon soms een wat stugge indruk maken, maar een ieder die hem van nabij heeft gekend, weet, dat hij in feite een zachtmoedig en goedhartig karakter had.
Ik geloof dan ook, dat ik de gevoelens van al zijn oude vrienden en bewonderaars uit ons vroegere Indië vertolk als ik de Almachtige vraag Zich over Mack te ontfermen en zijn vrouw en kinderen de kracht te schenken om dit voor hen zo smartelijke verlies in berusting te dragen.
Beste "Mack", dat je in vrede moge rusten! CHARLIE OVERBEEK BLOEM
In TT. no 8 van de vijfde jaargang (31 okt. 1960) wijdde Maus Rugebrecht een artikel aan Otto Mackenzie. -
Red. T.T.

UIT DE LAATSTE TROONREDE

.... LAAT ER RESPECT ZIJN VOOR DE BEGINSELEN VAN DE RECHTSSTAAT.....
Zolang deze "rechtsstaat" niet de achterstallige salarissen uitbetaalt van Kon. Nederlands Indische militairen en de civiele ambtenaren van het v.m. Nederlands Indië, is het wel heel erg moeilijk dit respect, waarvoor onze Landsvrouwe een beroep op ons doet, op te brengen...
zeno salverda

SCHULD

Voor elk kamerdebat waarop de achterstallige betalingen aan KNIL en burgerambtenaren op de agenda staat, begint de voorzitter met een eenvoudig gebed: "Heren vergeef ons onze Schuld!"

15 OKTOBER JAARFEEST KW III

"Alle HBS-en heten H.B.S. Behalve die van Batavia, die heet KW III".
Tjalie Robinson.

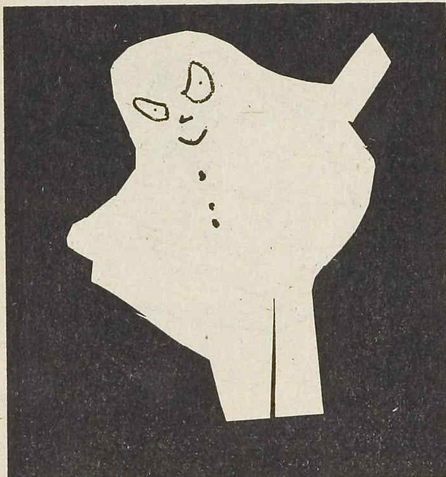
Al 17 jaar organiseren de oud KWIII-ers hun jaarlijks bal. Zaterdag 15 oktober is het weer zover in de Sweelinckzaal van het Haags Congresgebouw. Aanvang 20.00 uur. Vrienden van de KWIII kunnen aan de zaal nog toegangskaarten krijgen ad. *f* 8,50 per persoon. Formele kleding.

Herkent u dit meisje nog als Doddy van Oudijck uit de TV-serie "Stille kracht"? Hier in de beste scene van het echte leven, gewoon als Astrid Ceuleers, gelukkige bruid van Gian Piero Corrias.
Ouderwets romantisch als ze altijd geweest is, geloofde Astrid dat het grote geluk in haar leven ook op een romantische manier zou komen. Op weg naar Indonesië een paar jaar geleden, stond ze in Rome op het vliegveld. Er stond een knappe militair op wacht bij de douane. Blikken over en weer. Liefde op het eerste gezicht. Ze hadden maar een paar minuten om adressen te wisselen, het duurde maanden voor het eerste briefcontact, nog veel langer voor ze elkaar weerzagen. Romance oude stijl, met familiebezoek over en weer en de toestemming van de madre di famiglia voor bruid en bruidegom, want uit de streek van Gian Piero gelden strenge tradities. "Net Indische mensen, zo lief," vindt Astrid, die intussen Italiaans even vlot spreekt en schrijft als het Nederlands. Op 7 september trouwden ze in Breda. Het "sóó saaie" leven van Doddy Oudijck is afgelopen. Wij hopen voor Astrid en Gian Piero een heel, gelukkig lang leven met elkaar!

MOMOK !!

Vivi (5) tekende een spook, van een momok heeft ze nog nooit gehoord!

In het weekblad "Story" (onze Nederlandse familie informatie) van 10 juni ll. las ik o.a. dit: "de verhalen gingen vaak over "Pontianak", een vrouwelijke geest met een gat in haar rug die het op mannen, en over "Gondoroe", een mannelijke geest die het op jonge meisjes had gemunt.
Aangezien U alleen van Tong-Tong voor wat betreft Indische zaken de juiste informaties krijgt, heb ik een duik genomen in een encyclopaedie en vond voor Pontianak het volgende:

Pontianak, ten rechte Poentianak.
In verschillende streken van de Indische archipel wordt door de bevolking geloofd, dat de ziel van een vrouw, die in het kraambed sterft, in een geest of spook van zeer kwaadaardig karakter verandert. In het Maleis heet zulk een spook poentianak, in het Soendanees koenanak, op Z. O. Borneo koengkianak, op Nias bechoe matiana, in de Filipijnen patianak, "kinderdoder". De pontianak wordt zeer gevreesd, vooral door zwangere vrouwen, aan wie zij de moedervreugde niet gunt, die zij zelf niet heeft mogen genieten. Uit wraakzucht doodt zij de barende vrouwen, of zij vernietigt de vrucht, door onzichtbaar in de moederschoot door te dringen. Dit geeft een snijdend gevoel in de buik der barende; hierdoor is dus de werking der pontianak te bespeuren Gewoonlijk doet zij zich voor in de gedaante van een vogel, soms ook verschijnt zij als een vrouw, die een holte in de rug heeft. Bij sommige volken, o.a. bij de Minahassa, bestaat het geloof, dat de poentianak het op de mannen heeft voorzien, omdat zij, zwanger en zonder man in het dodenverblijf komende, alleen haar kind moet grootbrengen. Zij zoekt dus de eerste de beste man, die zij kan krijgen, in de dood mede te nemen. Om te voorkomen, dat in het kraambed gestorvenen als poentianak zullen gaan rondvliegen, belet men haar lijk op allerlei wijzen zich te bewegen, op te staan of iets aan te grijpen. In de handpalmen en onder de oksels wordt een ei gelegd, tussen de nagels worden dorens, spelden of naalden gestoken, het lijk wordt bedekt met een stuk visnet, of in de kist vastgespijkerd, het haar wordt over het gezicht gelegd en de kist wordt met glasscherven of andere scherpe dingen opgevuld. Als universeel middel tegen de poentianak gebruikt men de vruchten of de doornige takken van een citrussoort, die daarom in de Molukken lemon soewanggi (boze geestencitroen) heet."

Tot zover iets over de Pontianak.
Het woord "Gondoroe" (!!!??) heb ik proberen te vinden; echter zonder resultaat. Ik heb zo'n idee dat het helemaal niet bestaat en Story bedoeld heeft "Gendroewo" en dat woord bestaat wel. Een Gendroewo is een bos- of tuingeest van reusachtige afmetingen en van het mannelijke geslacht.
Da's nog eens wat anders dan een laken met 2 gaten!

G.H.B.

TYPISCH DEZE TIJD

Twee kinderen van een jaar of 5 aan het spelen. De een is heftig bezig de andere met een springtouw vast te snoeren aan een paal.
"Goed zo," zeg ik, bemoeiziek als altijd, "bind die boef maar stevig vast!"
"Neen," zegt de vastbindster verontwaardigd, "ik ben de boef, zij is de goeie!"

PASAR MALAM - WAARTS IN 1977

Beverwijk 15-16 okt. 1977 (in de Veilinghal, Parallelweg 49) za. 15 okt. van 12.00-01.00 uur en zo. 16 okt. van 13.00-24.00 uur.

Pasar Malam Haarlem 22 en 23 okt., in de Beijneshal, Stationsplein, t.o. het station. Openingstijden: za. 22 okt. 15.00-24.00 uur, zond. 23 okt. 14.00-23.00 uur. Inl. L. Jansen Schipper, tel. 023 - 33 68 01.

Nog veel plaatsen volgen: o.a. Venlo, Maastricht.

Pasar malams worden de laatste tijd overal gehouden, zelfs in de West-Duitse plaats Stolzenau!

POEKOEL TEROES POT

Ons reservefonds voor moeilijke dagen!
Tong-Tong wil geen subsidie. Het wil voortbestaan alleen als U dat wilt. Met uw steun poekoelen wij teroes! giro 6685 t.n.v. Ind. Tijdschrift Tong Tong.

Hieronder laten wij, onder hartelijke dankzegging aan alle schenkers, de verantwoording volgen van de giften die zijn binnengekomen voor het reservefonds voor Tong Tong over Augustus 1977.

A. A. 25,—; A. Ahrens 6,—; A. Burg 10,—; W. Boverhof 30,—; C. T. Beunder 8,95; M. E. Boere v.d. Schans 11,50; L. de la Croix 10,—; G. Ph. de Ceunink-v. Capelle 25,—; Mej. J. L. Droop 25,—; K. S. v. Dalm-v. Loon 7,50; F. Flikkenschild 25,—; L. C. F. de Graaf 25,—; K. M. Graichen 30,—; L. A. Gabrielse 10,—; Drs. R. G. Greve 40,—; Mevr. v. Ghert-Gout 50,—; R. Grooss 25,—; W. Hazenberg-Verbeet 20,—; Victor H. Huitink 13,50; Mevr. Keidel 1,50; T. M. Koene 5,—; Mevr. A. M. Lammerts v. Bueren 10,—; L. C. Lodder 50,—; Mr. Dr. H. F. W. Luiking 25,—; R. Mariouw 20,—; H. Meyer 7,45; N.N. 75,—; L. H. Norman 15,—; Mej. A. H. Overdijkink 10,—; W. G. H. Rambonnet 8,25; J. J. v. Rijn 8,30; M. Sirag Nobel 15,—; F. Th. Speil 2,95; A. v. Velthoven 10,—; Mej. M. Vogler 120,—; Mej. H. de Wit 25,—; W. J. Willemsen Sterckx 10,—; A. M. Welter 8,50; A. J. Young 37,60.
In Augustus 1977 binnengekomen
totaal *f* 862,—

Verantwoording van Chris

Ruim 2 jaren heb ik niets van mij laten horen vanwege de krappe financiële situatie v.d. kas en later van mijn gezondheid. Maar hier volgt dan een verantwoording. Alhoewel heel wat minder actief dan vroeger, hield ik niet helemaal op met de verzendingen.

1-5-'75. Saldo	*f* 61,65	
Bijdragen t/m juli '77:		
Mevr. v.d. Hoven	*f* 10,—	
N.N.	*f* 100,—	
		f 171,65
Uitgaven t/m juli '77:		
Malang 5 pak. - Klaten 1 pak. Sukabumi 1 pak. - Jakarta 5 pak. - Magelang 2 pak. - Sitoebondo 4 pak. - Cianjur 2 pak.		*f* 407,—
1-8-'77 Saldo	—/—	*f* 235,35

Tot enige maanden terug adopteerde ik 4 gezinnen, doch moest i.v.m. hoge studiekosten van mijn dochters 2 gezinnen afstoten. Voor één daarvan (Louis Wagenaar te Malang) is er al een nieuwe ontfermer. Wie trekt zich het lot aan van de fam. Soedira. Hij is ex-K.N.I.L. militair, heeft 3 kinderen en geen job. Het volledige adres luidt: **Fam. Soedira, Jl. Penyu 32, Bandung.** Elk beetje helpt!

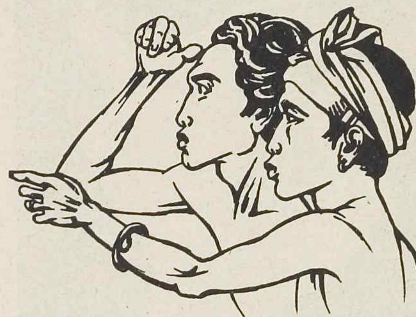
In januari 1977 mocht ik de ondervolgende bedragen van U ontvangen t.w.:

Stg. Char. Fds, Tjalie Robinson	*f* 400,—	
Publ. en Hdl. Mij. Tong Tong B.V.	*f* 565,—	
		f 965,—
Uitgegeven:		
T.g.v. L. Wagenaar	*f* 550,—	
Fam. Soedira te Bandoeng 4 x *f* 25,— =	*f* 100,—	
		f 650,—
	—/—	
Saldo		*f* 315,—

Dit saldo zal ik reserveren voor noodgevallen.
Bijdragen voor Chris Simon kunt u ook via Tong-Tong giro 6685 storten met vermelding "Chris".

Chris Simon
Cantatestr. 102, Nijmegen

RUDOLF BONNET TENTOONSTELLING

In Galerie "Inart" in Amsterdam (Paulus Potterstr. 22-24) werd op 15 sept. jl. een tentoonstelling van werk uit Bali van de schilder Rudolf Bonnet geopend. Liefhebbers van schilderkunst van Bali kunnen deze expositie nog tot en met zaterdag 8 oktober 1977 bezoeken. Openingstijden: dag. 9.00 - 17.00 uur, zat. 9.00 - 13.00 uur.

HET IS MAAR EEN VRAAG

Wat is het verschil tussen de ex-KNIL-militairen die tot op heden nog geen soldij uitgekeerd kregen over de periode doorgebracht in Japanse gevangenschap en de ambtenaren in overheidsdienst die eveneens de hele oorlog gevangen zaten? Ik blijf nu even bij mijzelf.
Toen in 1942 het Gouvernement in Nederlands Indië capituleerde, werd mij als overheidsdienares twee maanden salaris uitbetaald. Ik bleef op mijn post, totdat de Japanner het genoeg vond en me in Kamp Tjideng opsloot. Ik draafde 'gewoon' door in mijn dienstjurk. Op twaalf october 1945 werd ik na gekeurd te zijn en een bereidheidsverklaring getekend te hebben om na herstel van gezondheid terug te keren en 'mede te werken aan de wederopbouw van Nederlands Indië' met het eerste ploegje ambtenaren naar Australië gebracht.
In april 1948 werd mij in Batavia *f* 1720,— van mijn spaarbankboekje afgetrokken voor vijf maanden Australië. Maar er is nooit gerept over salaris voor mijn tijd in gevangenschap doorgebracht waarin ik me letterlijk kapot gewerkt heb voor mijn zieke medegevangenen. Ik ontvang nu pensioen over die tijd. In 1956 naar Nederland teruggekeerd ontving ik twee keer *f* 500,— 'smartegeld'.
SMARTEGELD ! Waarvoor?

E. v. Z. H.

Wie kan mij de naam en verblijfplaats opgeven van de directeur van het Doofstommen Instituut in Bandung vlak na de oorlog? Inl. D. H. Volz, 8993 Grundlsee, Bad Aussee, Österreich.

Bruiloft in Batik

Er gebeuren heus nog wel leuke en gelukkige dingen op de wereld, alleen moet u er soms helemaal voor naar Seattle (Washington USA) gaan! Zoals mevrouw van Hout-Intveld die daar de bruiloft van haar kleindochter meemaakte. Een gelukkige gebeurtenis natuurlijk, maar weet u wat het leuke was? Als u de foto's bekijkt dan ziet u het: iedereen in batik!

Toen Remy en Hilde van Hout kortgeleden uit Indonesië terugkwamen met stapels en stapels van de beeldigste batikcoupons stond het bij dochter Gwendolyn vast dat haar bruidsjapon van batik zou zijn. Voor Grant Knechtel (Amerikaan van Duitse afkomst) was het geen surprise, want in huize van Hout was iedereen crazy van batik en de shirts die hijzelf droeg vond hij ook prachtig.

Op 20 augustus ging die bruiloft-in-batik-droom in vervulling. Vader van Hout en a.s. schoonzoon in keurig gesneden colberts in prachtige goudbruine dessins, moeder Hilde van Hout in een elegante Malaysian dress in multicolor motieven en bruid Gwendolyn in een beeldig-eenvoudige creatie in wit en goudbruine vogelmotieven. En dan niet te vergeten natuurlijk Oma van Hout in haar mooiste batikjapon. De 6 bruidsmeisjes en -jonkers waren gekleed in nuances blauw, groen en turkoise, een opvallend contrast met de bruine en gouden tinten van het bruidspaar en de ouders.

Er kwamen vele gasten uit de omgeving Corvallis en Portland, Indische mensen en Amerikanen. Er was nasi koening en bami goreng (speciaal voor de Amerikanen die er gek op zijn) en er werd gedanst op "home made music" van Wally Fisser. En iedereen die iets van batik had, droeg het!

Gwendolyn is onderwijzeres voor geestelijk gehandicapte kinderen, Grant is assistent-geoloog met tijdelijke standplaats Alaska. Gwen zal hem daar niet kunnen volgen, maar op de koudste dagen zal hij zich kunnen troosten met de zonnige aanblik van de meest tropisch aandoende bruiloftsfoto's in Amerika. Afgezien van de batik zal Grant zijn hele verdere - en wij hopen het van harte héél gelukkige - leven met Gwen, weten dat hij voortaan deel uitmaakt van een Indische familie, die Indisch zal blijven tot de laatste korrel nasi!

Een wat vermoeide Gwendolyn en een nog stralende Suzan (zusje van Gwen en bruidsmeisje).

Strooistertje: Gloria Ten Cate

Charly's Angels in Batik (twee Amerikaanse bruidsmeisjes)

Laurens Walter Walraven

Vliegtuigbouwer in Nederlands-Indië (I)

Door O. G. WARD

Tot nu toe heb ik artikelen gewijd aan de Militaire Luchtvaart van het KNIL en de Civiele Luchtvaart (KNILM) in de oorlogsdagen tussen 8-12-1941 en 8-3-1942. Thans moge uw aandacht worden gevraagd voor één der belangrijkste pioniers op het gebied van de vliegtuigbouw, die de Nederlands-Indische luchtvaart heeft gekend.

Laurens Walter Walraven

Het is bekend onder de lezers, die de vooroorlogse tijd hebben meegemaakt in Ned.-Indië, dat de ML, KNILM en de Sportvliegerij vele bekenden hebben voortgebracht. Namen als de legendarische kapitein vlieger Jaap van Helsdingen, KNILM gezagvoerder van Messel, oprichter van de VVC Renée Wittert, sportvlieger Khouw Khe Hien - om er maar enkele te noemen - leven tot nu toe in de herinnering van velen en staan vermeld in boeken, manuscripten of artikelen. Maar zeer weinig is bekend over één der belangrijkste vliegconstructeurs, de de Nederlandse samenleving heeft voortgebracht. Van hem kan worden gezegd dat één van zijn sportvliegtuigen - door hemzelf geconstrueerd en gebouwd - in 1935 een wereldprimeur heeft veroorzaakt, door de route Batavia - Schiphol v.v. zonder noemenswaardige problemen te vliegen. Zijn naam: **Laurens Walter Walraven.** Naast namen als Anthonie Fokker en Frits Koolhoven dient zijn naam te worden genoemd. Hij ontplooide zijn talenten in Ned.-Indië en uit vergeelde brieven is gebleken dat zijn kundigheid zelfs ver buiten de grenzen van het Ned. koninkrijk bekend was.

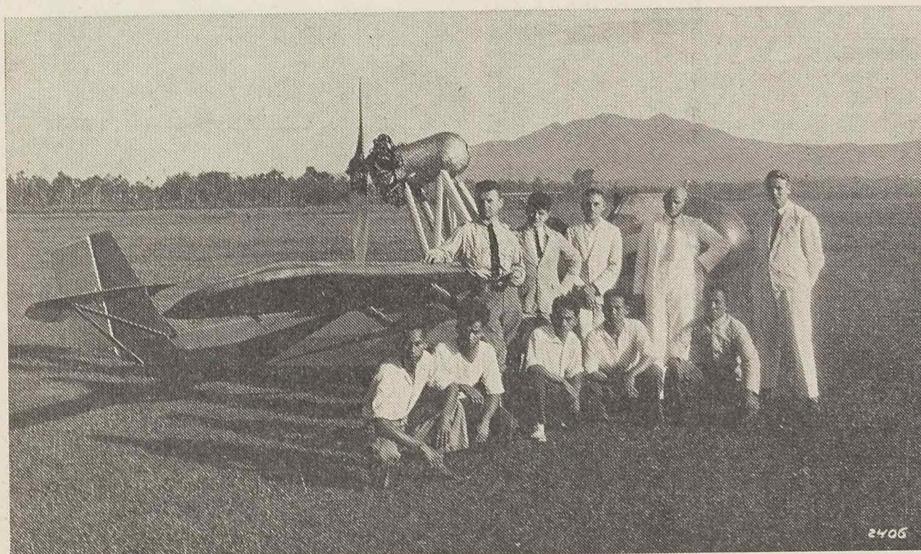
Hij bouwde zijn vliegtuigen in het toenmalig Ned.-Indië en hij bouwde ze alle in zijn vrije tijd: een "doe-het-zelver" dus. Zijn ideaal was het scheppen van een vliegtuigindustrie in dat land. Walraven was ook pionier op het gebied van het zakenvliegtuig en liep hiervoor met plannen rond om in de toekomst naar Amerika te gaan. Stel dat dit gebeurd zou zijn - Amerika, het land waar het zakenvliegtuig na de oorlog zo'n enorme vlucht heeft genomen. Wat een toekomst had Walraven ook dáár kunnen opbouwen. Helaas dat hij zo jong is gestorven: tijdens de oorlog op weg naar de Birma-spoorweg. Maar zijn vliegtuigen die hij ontwierp en bouwde en de mensen die hierbij betrokken waren zijn het waard om opnieuw onder de aandacht te worden gebracht, met Walraven als middelpunt van dit artikel.

Hij werd in 1898 in Amsterdam geboren. De luchtvaart moet hem al vroeg hebben aangetrokken, want na een aanvankelijke baan als tekenaar in de carosseriefabriek Schutte en Van Bakel, ging hij in februari 1916 naar Spijker (Trompenburg) waar hij als tekenaar werkte aan de vliegtuigtypes Farman, de Nieuport en de Spijkers. Omdat de Spijkerfabrieken geen lang leven beschoren was ging hij per 1-1-1919 over naar Van Berkel's Patent die behalve vleesmolens en weegschalen, ook de Brandenburger WA en WB-vliegtuigen in licentie bouwde. De fabriek stond onder technische leiding van Ir. Von Baumhauer, die later directeur werd van de Rijksstudiedienst voor Luchtvaart. Van hem kreeg Walraven 's avonds les en leerde veel van hem. Toen Von Baumhauer wegging volgde Walraven hem in november 1919 op als bedrijfsleider. Toen ook deze vliegtuigfabriek ter ziele ging, ging Walraven in juni 1920 over naar de nieuwe fabriek van Carley in Ede, waar Carley tevens een vliegschool had. Tot 31-5-1921 was Walraven hier bedrijfsleider. Er zou een tweemotorig vliegtuig voor 16 personen worden gebouwd, maar dat is nooit gebeurd.

Hij had steeds uitstel voor militaire dienst gehad, maar op een gegeven moment moest hij in dienst. Hij besloot naar Indië te gaan en in Bandoeng kwam hij bij de Technische Dienst van de jonge Luchtvaart Afdeling (LA) van het KNIL als chef tekenkamer. Dit was een teleurstelling want als constructeur kon hij zich daar niet ontplooien. Maar Walraven tekende toch een vliegtuig en drie technici van de LA en 12 vakmensen bouwden dat toestel in een ijsfabriek in Bandoeng. Zo ontstond de **Pattist-Walraven PW-1,** een open sportvliegtuig voor twee personen met duwschroef (PK-SAM)

De naam van **M. J. P. Pattist** is hiermee verbonden omdat hij op het idee was gekomen om een vliegtuig te bouwen. Kapitein vlieger bij het KNIL werd hij later plv. Chef Vliegdienst bij KLM. Walraven berekende het ontwerp en zette het op papier. Destijds schreef **"Jane's all the worlds aircraft"** (internationaal naslagwerk van vliegtuigen): "He claims to be the only constructor building aircraft in the tropics with the aid of natives" - inderdaad, die Indische - en Indonesische jongens waren vakmensen en voldeden uitstekend. En aldus vloog op zekere dag de 1e Lt. vl. **B. H. F. van Lent** de PW-1 op Andir in, **het eerste in Ned.-Indië gebouwde vliegtuig.** Dat was in 1931.

Het vliegtuigje voldeed uitstekend en werd geregistreerd onder PK-SAM. "Het zeilde als een fauteuil door de lucht" weet mevr. Walraven zich nog te herinneren. De Indonesiërs noemden het "Kapal-Ikan", omdat het zo sterk op een vis leek. Het vloog de "Uiver" tegemoet, toen deze na de opzienbare London-Melbourne vlucht

De Pattist - Walraven PW-1.

Links: De aankomst van de "Walraven II" in Holland. V.l.n.r.: de lt.-vlieger C. Terluin, de Heer Khouw Khe Hien eigenaar van het toestel en de Heer Walraven. Rechts: De Walraven W-2.

in 1934 te Bandoeng kwam landen. Omstreeks 1936 kwam helaas een einde aan de PK-SAM toen deze een noodlanding moest maken op een voetbalveldje en lelijk werd beschadigd. Overigens zonder persoonlijke ongelukken. Heel wat leden van de Bandoengse vliegclub hebben met de PK-SAM gevlogen. De vliegclub huurde het toestel - de bouw werd door Walraven zelf gefinancieerd, maar voor de materialenkosten ontving hij bijdragen van zijn enthousiaste vrienden.
Ondertussen werd Walraven luchtvaartkundige bij de LA. Later werd hij ook belast met de inspectie van burgervliegtuigen.
Het meest bekend en het meest succesvol van de Walraven-vliegtuigen was de **Walraven W-2** geworden. Een twee-motorig zakenvliegtuig dat werd ontworpen en gebouwd in opdracht van de Chinese miljonair en sportvlieger **Khouw Khe Hien,** eigenaar van de Merbaboe vlees- en broodfabrieken op Java. En zo werd ergens in een loods op Pasar Kaliki in Bandoeng de houten **W-2** gebouwd. De onderdelen werden naar Andir gebracht waar de machine in een hangaar van de luchtmacht werd gemonteerd. De militaire vlieginstructeur 1e Lt. **C. Terluin** vloog de W-2 op 4-1-1935 op Andir in. De Walraven W-2 bleek het fantastisch te doen.
Khouw Khe Hien die in 1938 met een Glenn-Martin bommenwerper tijdens een verduisteringsproef verongelukte - kon zijn vliegtuig binnen een uur vliegen. En zo had Ned.-Indië - toen al - haar eerste zakenvliegtuig. De prestaties van de W-2 bleken zo goed, dat al gauw het plan werd geopperd om er een vlucht mee te maken naar Nederland. Voor het eerst met een sportvliegtuig van Indië naar Nederland. Het was een stoutmoedig plan, maar Terluin en Khouw Khe Hien werden er hoe langer hoe enthousiaster voor. Inderdaad is die vlucht gemaakt in 1935 - in 12 dagen - over een afstand van 8900 mijl van Tjililitan naar Schiphol. Een fantastische prestatie, want de W-2 had nog géén radio, geen intrekbare wielen en het aantal navigatie-instrumenten was beperkt - de beide vliegers zaten achter elkaar in de nauwe romp.
Op 9-9-1935 startte de PK-KKH (van **K**houw **K**he **H**ien) met Terluin en de eigenaar aan boord vanaf de basis Tjililitan. De normale KLM route werd gevolgd en tot Aleppo ging alles goed. Maar op een uur vliegen van Istanboel kregen zij motorpech als gevolg van een lekkende olieleiding, en een noodlanding was onvermijdelijk. Zij landden op een glooiende heuvel nabij Nifren en werden gevangen genomen omdat zij voor spionnen werden aangezien. De kist en inzittenden waren 24 uur spoorloos verdwenen en iedereen inclusief Walraven maakte zich ernstig bezorgd. Maar toen getelefoneerd werd met Istamboel kwam alles in orde en groot was de vreugde toen bericht kwam dat de vliegers terecht waren. In 20 minuten werd na de aankomst van de reddingsparty de motor gerepareerd en heuvelafwaarts steeg het vliegtuig weer de lucht in.
De ontvangst op Schiphol was overweldigend - autoriteiten - lauwerkransen en ook Walraven, die speciaal met de KLM naar Nederland vloog om bij de aankomst van zijn W-2 op Schiphol aanwezig te kunnen zijn. Er waren drie dagen verloren gegaan onderweg - In Dresden was ook oponthoud geweest. - de tocht had in 8½ dag volbracht kunnen worden.
Tijdens hun verblijf in Nederland zijn Khouw Khe Hien en Terluin met de W-2 nog twee weken in Londen geweest.
De Engelsen vergeleken de W-2 met de houten De Havilland DH-88 Comet, die de Melbourne-race won. Ook **Anthony Fokker,** die bij de aankomst van de W-2 te Schiphol aanwezig was vond het vliegtuig mooi. Kortom, een ieder had bewondering voor de W-2 en de prestaties die het leverde. Op 1-11-1935 vertrokken ze van Schiphol terug naar Ned.-Indië en op 12 november stond het ranke vliegtuig weer op Tjililitan. In 71 vlieguren werd de terugreis gedaan.
Wat minder bekend is het feit dat Khouw Khe Hien met de Walraven W-2 ook een vlucht naar China heeft gemaakt, waar het toestel enorm de aandacht trok. Ook Khouw Khe Hien had plannen - als een goed zakenman - om in Indië een vliegtuigindustrie op te zetten, samen met Walraven. Het is ook vrij onbekend dat **Albert Plesman** de licentierechten van de Walraven W-2 wilde kopen om er een grotere luchttaxi van te maken voor de KLM. In een brief gedateerd 8-5-1935 en gericht aan "Luchtvaartkundig Ingenieursbureau Walraven, N. Merdeka 14 te Bandoeng" stelde de grote baas van de KLM zijn vragen aan Walraven. Vast staat dat Walraven zijn **derde ontwerp - de Walraven W-3 -** voor Plesman ontwierp. Het was een twee-motorig vliegtuig voor vier inzittenden, die als luchttaxi dienst zou kunnen doen. Het bleef bij een ontwerp en de W-3 is nooit gebouwd.

(slot volgt)

Ware moed lijkt op een vlieger: wel verre van hem neer te werpen, doet een tegenwind hem juist stijgen -
John Petit-Senn

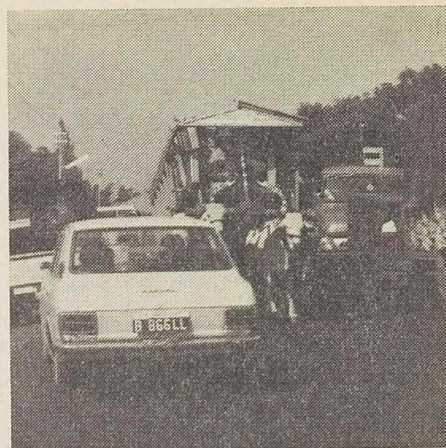
Terug van weggeweest (I)

Waar en hoe begin je als je na 25 jaren geduldig gewacht te hebben eindelijk terug bent van weg geweest? Je kijkt nu en zit. Toen keek je ook, maar je zag maar half. Hoe de zon de blaren van de klapperbomen donkergroen doet glanzen, hoe het aan de blaren van de pisangbomen verschillende nuances groen geeft, van heel licht tot heel donker. Hoe het alle kleuren feller doet uitkomen. Hoe heel erg wit de bloem van de Kembodja is. Het levendige gekrioel van mensen. De ontelbare betjaks. Zo veel dat je je afvraagt of ze allemaal wel tenminste één vrachtje krijgen per dag, en zo niet, waar leeft zo'n betjakbestuurder dan van? De hitte. "Net als bij ons in Jersey in de zomer," zegt m'n man. En zo is het. Indië is geschiedenis. Indonesia is vandaag, on the move, zoals ze het hier zeggen in de U.S.

In elke grote stad (en zelfs kleine), krioelt het van allerlei soorten "rijgelegenheid": driewielige voertuigen die er nogal wankel uitzien, betjaks met en zonder motor. In Medan heb je veel van die heli-tjaks (betjak met motor), de bestuurder hoeft zich niet ziek te trappen. Het ding gaat vanzelf, voortbewogen door een lawaaierig knetterend motortje. Mini-busjes volgeladen tot aan de nok met mensen en krandjangs en beesten. De moderne versie van de opelet. We zagen acht poten uit zo'n busje steken. Twee kambings. Alhoewel, er is geen twijfel aan, bedwelmd door benzine walmen, nu toch nog springlevend, straks satee of gulee. Grote bussen, auto's van het jaar nul en van recenter datum. En naar gelang de streek die je bezocht, dogcars, andongs, tjikars. We zaten eens vast in het verkeer, en wat veroorzaakte een nog grotere opstopping? Een tjikar die doodrustig z'n weg wurmde tussen een jeep en een vrachtwagen. Scooters en motorfietsjes. Yamaha en Suzuki doen er geweldige zaken. Een hele familie op één motorfietsje. Al dat verkeer helpt reuze mee aan het vervuilen van de lucht. Over de stad hangt een waas van uitlaatgassen. Als iemand daar nu wat aan doen kan? Het is een free-for-all. We zien er echter heel weinig ongelukken op straat. We horen geen gescheld en iedereen rijdt en loopt, zo gezien erg goed gehumeurd, naar zijn of haar plaats van bestemming. Hoe kan dat?

Dan was er Eddie, de taxi chauffeur die ons van Jakarta naar Bandoeng reed. Zeeziek! Hij vloog door de bochten op de Poentjak met een stel tot op de draad versleten achterbanden. Toen m'n man daar wat van zei was het antwoord: "maar de voorbanden, meneer, zijn nog heel goed." Wat begin je tegen zulke logica? "Pelan Pelan sadja, "bleef m'n man maar zeggen, waarop gereageerd werd met een Colgate lach. En toen de knalpot losrammelde vlak nadat we de Poentjak waren gepasseerd, stond Eddie rustig toe te kijken met een sigaret elegant tussen z'n vingers, hoe twee kerels met kennis van zaken en met ons nog in de wagen, het hele geval de lucht in krikten en het euvel verhielpen in minder dan een half uur. Natuurlijk werd er wat gezegd over die knalpot, waarop Eddie's laconieke antwoord was: "O, tidak apa apa, tjuma tjoplok." Met andere woorden waar maakten we zo'n drukte over, had het niet veel erger kunnen zijn? En was dat dan niet zo?

Maar op de terugweg weer tjoplok die knalpot en weer op de Poentjak! Deze keer was er geen bèngkèl in de buurt, wel veel theetuinen. We zijn toen met z'n allen in een mini-bus gestapt, een opelet. Dat is durf, laat me je dat even zeggen. Maar we moesten om één uur op Kemayoran zijn en 't was half twaalf! We hielden onze harten vast, de chauffeur reed geweldig. Hij zou met gemak de eerste prijs halen in de Indianapolis 500. Echt. Hij had hart voor onze situatie, getuige de vaart waarmee we Kemayoranwaarts reden.

(Foto: J. L.)

Pech echter reed met ons mee. Even voor Jakarta minderde onze man vaart en toen we hem vroegen "ada apa?", kregen we te horen "da ban kempès." Ik geloofde het niet eens, het kon niet waar zijn. Maar het was waar. Chauffeur en kernet togen aan het werk, met vijf mensen en even zovele koffers er nog in ging het opeletje de lucht in en was voor we 't wisten al van een nieuwe band voorzien. Goochelaars. Met dezelfde noodvaart waren we alweer op weg, en haalden de plane. Net op tijd. Een beetje duizelig, maar op tijd.

We hadden een ritje achter de rug in één van Indonesia's meest populaire, maar minst veilige voertuigen, de opelet.

J.L., U.S.A.

ONTWIKKELINGSHULP

Internationale Samenwerking. Derde Wereld. Ontwikkelingshulp. Allemaal termen die op de Westerse belastingbetaler werken als de bekende rode lap op een stier. Want hij vindt dat er maar raak met zijn zuurverdiende centjes omgesprongen wordt, ook al omdat volgens de berichten het grootste deel van die centjes toch niet terecht komt bij diegenen die het eigenlijk het hardst nodig hebben en voor wie het bedoeld is.

Aan de andere kant van de wereld zit ondertussen een hulpbehoevende natie niet minder te knarsetanden...... vanwege de volgens hen allesbehalve gekregen "hulp". Want die bestaat meestal voor het grootste gedeelte uit een handelscontract voor dingen die ze eigenlijk niet eens zo hard nodig hebben en die ze eigenlijk veel goedkoper kunnen kopen in een ander land als ze "baar geld" gekregen hadden......

De Elsevier had in april jl. een prachtverhaal als cover over de dolle avonturen van min. Jan Pronk en zijn Ontwikkelingshulp. En ergens in dit hoogstinteressante verhaal zegt de Minister: "In elk geval ben ik één van de weinigen geweest die iets aan Indonesia gedaan heeft;;"

Deze uitlating lezend en de frustraties kennende van de Ontw. Hulp van Oost en West dacht ik: Tsk, tsk, tsk! Maar wie schetst mijn verbazing als ik korte tijd later op het kleine pasartje van Kasongan loop en daar dit alleraardigste "bewijs" zie van Jan's opmerking en bovengenoemde frustraties! Ik koop het kleine lampje natuurlijk terstond en dit prachtbewijs van Ontwikkelingshulp heeft nu gewoon een ereplaatsje in mijn huis!

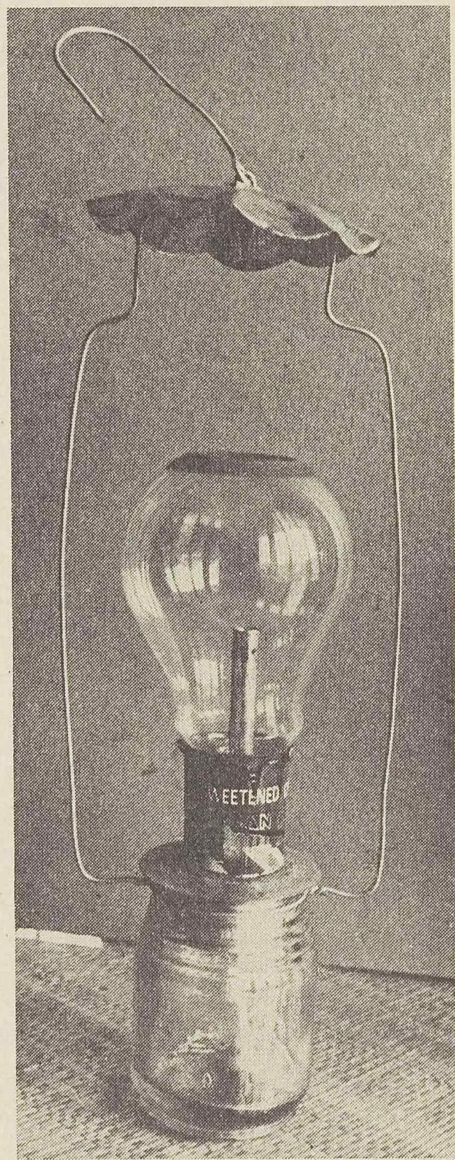
En omdat U het misschien niet zo zou kunnen zien, laat me daarom dit bewijsstuk even aan U uitleggen. Laat ik beginnen met de beide frustraties. De Westerse maar eerst. De Westerling zegt dus dat het niet bij de juiste persoon terecht komt. Korrekt! Want alleen in de grotere steden heb je elektriciteit en dus kan alleen daar de gulle gift van de gloeilampjes gebruikt worden. Dan die Friese vlag Poedermelk. Ook daarvoor kan je beter in de grote stad zitten. Daar heb je de meeste industrie. Heb je kans op een vaste baan. Vast inkomen en dus centjes om die peperdure melk te kunnen betalen......... (Rp. 950 p. blikje = ± f 6,—).

Nu die Oosterse visie en/of frustratie. Men heeft hier eigenlijk weinig aan zo'n "eindprodukt" als een lampje of blikje melk. Men zou hier veel liever een dam willen hebben om elektriciteit te kunnen maken. Als die er is halen ze in Hongkong en Japan wel veel en veel goedkopere gloeilampjes! En i.p.v. die blikjes zouden ze veel liever een paar goede koeien en stieren willen hebben. Om hun eigen veestapel te verbeteren zodat ze over een tijd geen melkpoeder nodig hebben maar verse melk kunnen consumeren! Want als je mij vraagt heeft 99% van de bevolking hier na de korte moedermelkperiode nooit meer een droppie verse melk gehad!

En nu de uitlating van Jan Pronk nog even. Ergens heeft hij met deze opmerking wel gelijk. Want hij heeft, volgens mij, de **inventiviteit** van de arme sloeber in de Derde Wereld ontwikkeld. Die krijgt pas na een hele tijd zijn deel van Pronks hulp. Namelijk als de gloeilampjes uitgebrand zijn en de blikjes leeg gegeten! En met een scherpe blikschaar plus wat soldeer kan men de fraaiste dingen maken, onder andere olielampjes. En wanneer je nu van een uitgebrande lamp de helft van dat koperen "schroefgedeelte" afzaagt om zo de inhoud van die lamp te verwijderen, dan hou je immers een prima lampeglas over? Plus...... en dit is wel het belangrijkste van Jan Pronk's opmerking...... dat de kleine man in de kampong nu de **illusie** heeft OOK elektrisch licht te bezitten......!

ROGIER

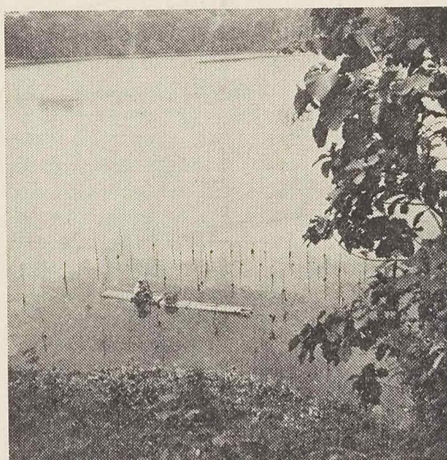

Ranoe - Klakah

De Ranoe Klakah is een bergmeertje op één van de hellingen van de Lamongan, een vulcaan "in ruste" in Oost Java. 't Ligt een beetje in de diepte, roerloos, lief'lijk, oneindig sereen.

Maar pas op! Is 't wel zo onschuldig als 't er uit ziet? Men zegt, dat er soms vreemde dingen gebeuren. Zo is er eens een man plotseling verdwenen, terwijl hij zijn karbouwen aan het baden was. Een geheimzinnig monster? Watergeesten die een offer eisten?
Sindsdien worden er op de plek, als er ergens een selamatan gehouden wordt, ook een offer weggezet. Er drijven geurige bloemen in 't water, soms zelfs een levende kip. Om goede vrienden te blijven met 't Grote Mysterie.
In 't kleine berghotel worden de gasten gastvrij ontvangen. De sfeer is gemoedelijk; de rijsttafel vermaard in de wijde omtrek. Men komt er graag, de mensen vinden er ontspanning, weldadige rust en innerlijke vrede, na alle drukte en geroezemoes van de grote stad.
Maar er zijn er ook, die 't meer somber vinden, deprimerend, een beetje griezelig. Ik heb er alleen maar de liefelijkheid van ondergaan. Gemoedsgesteldheden zullen wel een beetje mee spreken, denk ik.
Ook de garnalenvisser op 't plaatje voert zijn bezigheden in alle rust en vrede uit. Tart hij 't noodlot?
Of weet hij de gevaarlijke hoekjes te ontwijken? Hij heeft een ondiep gedeelte van 't meer gemarkeerd met lange staken die hij in de bodem heeft geslagen. Aan die stokken hangen bamboe-kokers met een deksel, waarin een klein rond gat.
Wordt er in de desa geslacht, dan haalt hij voor een paar gobangs een streng ingewanden bij de djagal; de slager. Die laat hij goed bederven. Na twee, drie dagen brengt hij kleine stukjes van dat aas op de bodems van de kokers. Deze worden gesloten en aan de touwen langs de staak in 't water neergelaten. Bij 't vollopen komt de vieze lucht naar buiten. In scholen komen de garnalen er op af. Ze kruipen door 't gaatje naar binnen en vinden de weg naar open water nooit meer terug. Ja! Hersentjes van een garnaal!

Garnalenvisser op zijn vlotje in de Ranoe Klakah.

De visser wacht rustig een paar dagen, de diertjes gaan niet dood in 't koele water en hoe langer hij wacht, hoe meer er in de kokers gevangen zitten.
Na een paar dagen gaat hij kijken. Op zijn vlotje laveert hij tussen de staken door om één voor één de kokers op te halen, zorgvuldig leeg te schudden in een mand en weer klaar te maken voor de volgende ri..
Als hij nieuw aas heeft; zó niet, dan hangt hij ze voorlopig op aan de staak.
Dan roeit hij met de buit terug naar de kant, waar hij 't vlotje stevig vastlegt aan een overhangende tak. De zon staat hoog, tevreden met wat de watergeesten hem hebben toebedeeld klimt hij naar boven over 't steigende pad dat naar zijn desa voert.
De wind blaast over 't water en heeft heerlijke geuren bij zich van wilde vlier en vlinderbloemen. De visser kijkt niet op; niet om meer naar 't blinkend wateroppervlak. Rustgevend voor de één en verademend, voor een ander, beklemmend...... náár......
En voor hem?
Voor hem betekent de ranoe: oedangs. De rondspattende diertjes in de kepis aan zijn zij. Wezentjes met kromme gespikkelde lijfjes, een stekelig koppetje en lange, bewegelijke snorharen.
De zon-beschenen djati-blaren langs 't pad geuren sterk. Met dezelfde geur, droog, een beetje muskusachtig, die ook hangt over de groene padivelden.
In 't topje barst een kepodang haast uit zijn gouden keeltje. Een baardvogel roept luid...... boetoék......boetoék...... ......toék...... antwoordt de echo aan de overkant.
De visser ziét niets, rúikt niets, hóórt niets......
Hij moet naar huis, zo gauw mogelijk. Om zijn oedangs te verkopen.

PLANTERSVROUW

gobang = twee en een halve cent
gètèk = vlot
oedang = garnaal
kepis = flesvormige vissersmand
kepodang = ind. wielewaal

STER-DROMEN IN PETJOK

Sommige mensen hebben ernstige bezwaren tegen de Ster-reclame, waarom eigenlijk, zo wakker lig je er heus niet van. Si Gendoet in ieder geval niet. Die had twee korte dromen, met ergens een eigenaardige overeenkomst. Waarmee toch......?

Droom één.

Ik droom, ik liggen op een bale bale en ik hoorde een djoewalan schreeuwen:
SEGER SEGER SEGER DINGIN DINGING DINGIN PANAS PANAS PANAS BETOEL BETOEL BETOEL ISTEMEWA ISTEMEWA ISTEMEWA...... ... .
SKOTTENGGGGGG ! !

Droom twee

(DEODORANT ik kennen niet omdat onze kèlè ruiken niet daarom ik dromen van zeep)

Ik zie in mijn droom si Toeti voor de kamarmandi schreeuwen: "Pa! Pa! Pa! jij niet gebruiken mijn saboen Bèkò!!! Paaaaaaaa jij mij niet horen ! ! ! Dat is mijn saboen Bèkò ! ! !"

Pa in zijn kolorbroek kom eruit en seh: "Neen Toeti jij erg verkeer dit is mijn saboen Bèkò." Toeti: "Neen pa mijn saboen Bèkò".

Toen kom ma, in haar koetang en saroeng, en zij pak beet di saboen Bèkò. Zij zeg dan: "Deze saboen Bèkò is toch van de permilie". En wiegelen zij kruipen in de kamarmandi en zij gebruiken lekker die saboen Bèkò onder de pantjoeran.

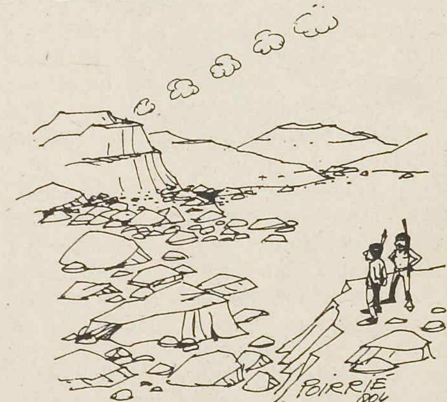
SI GENDOET

Wees jezelf, is ongeveer de slechtste raad, die men sommige mensen kan geven.

Tom Masson

Poirrié

"Ik ben niet zo kapot van zijn schuine moppen"

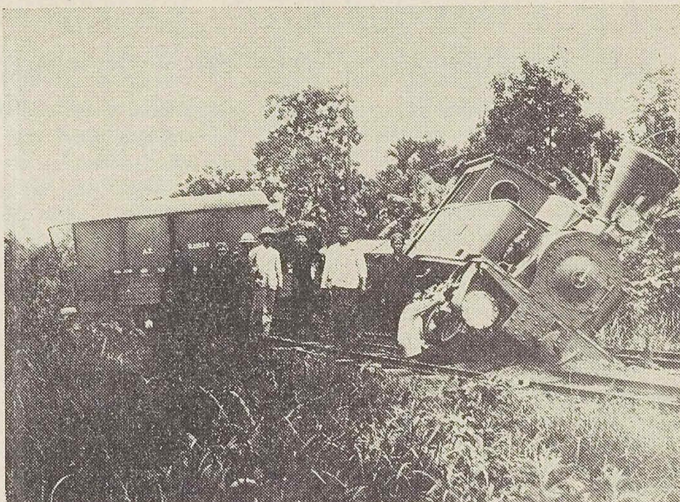

Het snelst staan wij klaar met raadgevingen, die onze hulp uitsluiten.

Emanuel Wertheim

Fotoarchief Tropenmuseum - Wist U al dat het bestond?

Het Koninklijk Instituut voor de Tropen te Amsterdam heeft een uitgebreide collectie opgebouwd van foto's over Ned.-Indië. Het bestand is inmiddels uitgegroeid tot ruim 500.000 foto's. De onderwerpen van deze foto's omvatten het gehele leven in N.-I. van ongeveer 1860, toen de eerste foto's gemaakt werden, tot nu toe. Langs deze weg verzoekt het Fotobureau van het Tropeninstituut van Amsterdam U uw foto's óf voor dit bestand af te staan óf uit te lenen ter reproductie, waarna de foto's weer aan U geretourneerd zullen worden. De geschiedkundige en culturele waarde van deze foto's is voor niet-historici niet te onderkennen: zelfs gewone groepsfoto's kunnen belangrijk zijn door de gegevens die ze bieden over klederdracht en/of bijvoorbeeld de achtergrond (bijv. bouwwerken, meubelen, stadsgezichten, natuur etc.). Het reeds aangelegde fotobestand, alsmede die foto's, welke wij via deze oproep hopen te ontvangen, zijn ten allen tijde te bekijken op het Foto Bureau van het Koninklijk Instituut voor de Tropen en na overleg te gebruiken voor eventuele publicaties (bijv. fotoboeken) of als illustratiemateriaal (bijv. bij proefschriften, tijdschriftartikelen, romans etc.). Ter illustratie is een foto uit de collectie op deze bladzij afgedrukt. (Gedérailleerde locomotief van de Atjehse Spoorwegen, ± 1915).

Wij hopen dat veel lezers van Tong-Tong zullen reageren en contact zullen opnemen met de heer Spruyt van het Fotobureau van het Koninklijk Instituut voor de Tropen, Mauritskade 63 te Amsterdam, tel. 020 - 92 49 49, toestel 273.

Rimboe Contacten

"Mbindjin indjing n'doro," met deze morgengroet kwamen de groentevrouwtjes elke woensdagochtend bij 't zusterhuis hun koopwaar aanbieden. Heel vroeg in de ochtend waren ze van hun desa vertrokken om in een mand die ze in een draagdoek op de rug droegen, hun koopwaar naar de markt te brengen. Opgewekt keuvelend liepen ze de lange weg van hun bergdorpje naar de vlakte. Meestal liepen ze als eendjes achter elkaar. En geloof maar dat ze alles wisten wat er zo bij de mensen, die langs hun route woonden, omging. Ze fungeerden eigenlijk als wandelend nieuwsblad.

Ik was tijdelijk gestationeerd in het zendings-hulpziekenhuis in Midden-Java, als aflos voor de zuster die met buitenlands verlof was gegaan. Nou, daar moesten ze meer van weten. Terwijl de aanvoerster haar koopwaren op de vloer bij de stoep uitstalde, waren een paar vrouwen naar achter gelopen om 't personeel uit te horen over die nieuwe zuster. Wat was 't er voor een? Was er nog wat schokkends gebeurd? Wie lagen er zoal in 't ziekenhuis? Intussen had ik, met behulp van mijn huishoud-meisje het proviand ingeslagen. Veel variatie was er niet, 't was elke week 't zelfde. Maar 't contact met de bevolking was bijzonder leuk. Was de nieuwsgierigheid bevredigd dan gingen ze weer verder, achter elkaar lopend. 's Middags liepen ze terug met lege manden, maar boordevol nieuwtjes. Maanden later kwam ik er achter dat deze vrouwen ook een aandeel hadden in mijn werkzaamheden.

Als verloskundige werd ik nogal eens geroepen om bij een bevalling in de een of andere desa te helpen. Voor 't transport had ik de beschikking over een dogcar en het paard Max. De oude oppasser was de koetsier. Kwam de oproep 's nachts, dan wachtte er wel ergens langs de weg een mannetje met een stormlantaarn en dan ging de tocht te voet verder, achter het slingerende licht, langs smalle bos- of sawah-paden. 't Was altijd een verrassing waar we uitkwamen.
De omstandigheden waarin gewerkt moest worden waren primitief. Deden zich complicaties voor, dan was er geen telefoon, ziekentransport of specialist in de buurt. Vaak heb ik aan de brandschone blinkende verloskamers in Holland gedacht; aan het helder witte verlosbed, 't stromende water uit de fontein. Wat bleef hier over van alle wijze lessen?

De muren van de kampong huisjes waren soms van hout, maar vaker van bilik (gespleten en gevlochten bamboe). De dakbedekking was een enkele keer van zink, doch merendeels van atap (gedroogde palmbladeren), een ideaal domein voor spinnen, wandluizen en ander ongedierte. De vloeren waren bij de meer gegoeden van planken, een enkele keer zelfs van cement, maar bij de minder kapitaal krachtigen was het aangeplempt leem. Maar overal was er stof. Stromend water was meestal niet aanwezig. Gewoonlijk kwam 't wat bruinige vocht uit een put of een modderstroompje.
De doekoens (dorpswijze, die veel met magische kracht werkt) die geen al te goede naam hadden, hielden zich aanvankelijk op de achtergrond. Maar toen ik ze verzocht mij te willen helpen en begon uitleg te geven wat- en waarom ze iets wel of niet moesten doen, glommen ze van trots. En bij de volgende bevalling stond de doekoen al op me te wachten, lag de kraamvrouw op een schone gestreken sarong en was er een pan met gekookt water. Zo kreeg ik de medewerking van een groep mensen die de schrik was van medische wetenschap.
't Was me opgevallen dat de huizen, waar om hulp bij de bevalling gevraagd werd, meestal langs de zelfde weg lagen, nl. die, die naar de bergen voerde. 't Was de oude koetsier die me vertelde dat het de groentevrouwtjes waren, die propaganda voor me gemaakt hadden.
't Ogenblik was gekomen dat ik 't ziekenhuisje weer ging verlaten. Ook dat feit waren de vrouwtjes te weten gekomen. Voor 't laatst kwamen ze, in de zelfde eendengang, sirih pruim in de mond, mand met koopwaren op de rug.
"Mbindjing indjing n'doro," en voor ik iets kon zeggen haalden ze één voor één hun gaven uit de mand: de één een ananas, de ander een komkommer, een paar eieren, een papaja, een tros pisangs. 't Vloertje bij de stoep lag vol met de kostelijke gaven. En deze keer mocht ik niets betalen.
Met een "Moge Toehan Allah U behoeden" en een "Slamat djalan" (goede reis) gingen ze verder naar de markt.

HANK VISKER

ZIJ VERKOZEN DE VRIJHEID (slot)

De vluchtpoging met de "Endeh" van de Gouvernements-marine

Ondanks vele griezelige verhalen over mensenetende en gek geworden schipbreukelingen bleef het groepje van 17 drenkelingen kalm met een vrij goede verstandhouding; nu en dan eens een ongezouten hollandse opmerking als één van hen wat al te hard de rood verbrande huid van een mede-lotgenoot aanraakte (bij het verwisselen van de roeiers en hozers), maar daar bleef het bij. De dagen kropen uiterst langzaam voorbij. Er werd geen 10 mijl afgelegd, ook geen 100 mijl. In vier dagen, in dit verduveld kleine vletje, in een kluitje op elkaar werden 175 mijl afgelegd.

Het leek een eeuwigheid. Langzamerhand werd het urineren minimaal. Vanaf donderdag nog hoogstens 2x per etmaal; ontlasting stopte al direkt geheel. Slapen was er niet bij; het maximaal bereikbare was dommelen.
Na twee dagen werd de eerste klapper aangesproken; een ieder kreeg een 3/4 aspirinebuisje klappermelk en 1/16 stukje van het klappervlees. De melk was onder die omstandigheden een godendrank; men gebruike minstens 5 minuten om het beetje melk uit het buisje op te lebberen, terwijl de anderen smachtend toekeken.

De derde dag, bij ondergaande zon, meende men aan de kim een gebergte waar te nemen, maar de volgende morgen was er weer niets dan een eindeloze zee rondom. De volgende avond hetzelfde verschijnsel met 's nachts in Z.W.-richting felle lichtflitsen aan de horizon, vermoedelijk afkomstig van patrouillerende schepen. In het duister van de nacht passeerde een Japanse torpedobootjager zonder de drenkelingen op te merken. De vierde dag leek het erop dat land nabij was, dus kans op redding. Weliswaar ook nu weer niets anders dan water, zee en nog eens zee, doch boven het water kwamen uit zuidelijke richting enkele vogels aan gevlogen. Elke zeeman weet dan dat land in de buurt is.

De 5de dag, vrijdag 6 maart, ontdekte Rutgers met zijn scherpe ogen een mast aan de horizon, toevallig precies op de gestelde koers. Er was nauwelijks wind, dus werd zo goed mogelijk doorgeroeid. Lang heeft Rutgers zitten kijken en weifelen of hij wel goed zag. Hij wilde de mede-lotgenoten niet met een dode mus verblijden. Het had ook een fata-morgana kunnen zijn. Eerst enige uren later had hij zekerheid. Het was geen mast, het was een klapperboom. Rutgers kreeg gelijk. Tegen de middag werd een wit strand waargenomen en doken nog wat eilandjes op. Na vijf dagen lang doorstane ellende boden deze eilanden met hun wuivende klapperbomen, glinsterende witte stranden en gekleurde koraalriffen een heerlijk schouwspel. Even vóór zonsondergang werd op het eerst waargenomen eiland geland en op het strand de nacht doorgebracht. De sterkste drenkelingen klommen nog even de klapperbomen in voor een klappermaaltijd. Na het invallen van de duisternis kwam een regenbui los; het eerste drinkwater. Velen gingen in zee liggen om de afkoeling door de regen te ontgaan. De volgende dagen werden de nabijgelegen eilandjes verkend, immer weer door hetzelfde groepje t.w. Arnoldus, Buys, Fey, Rutgers en Tjaden.
Het waren prachtige eilandjes, echte tropische koraaleilandjes, zoals men zich die in z'n fantasie kan voorstellen, een diep blauwe zee met fel witte branding, ideale stranden. Naderhand bleken deze eilanden te behoren tot de Agnieten en was het eiland, waarop geland was Poeloe Sebaroe.

De verkenningstochten hadden gelukkig succes. Op Poeloe Sebaroe werd een verlaten kamponghuisje gevonden alsmede een zoetwaterput. De bewoners waren klaarblijkelijk hals over kop vertrokken, want gevonden werden ook enige nuttige gebruiksgoederen, zoals bijlen, kookgerei, etc. Het groepje overlevenden nestelde zich in het pondokje van 2 m. lengte, 1.5 m. breedte en iets meer dan 1.5 m hoogte.

De fuiken hadden de eilandbewoners achter gelaten en het gelukte enige malen om zo'n fuik omhoog te halen. Dan was er weer voor twee dagen verse vis, edoch rauwe zeevis want een vuurtje kon niet gemaakt worden. Verdere verkenningstochten naar naburige eilanden leidden na ongeveer een week (11 maart 1942) tot het vinden van een aangespoelde grote reddingsboot bestemd voor 34 personen, complete uitrusting, zeiltuig, kompas, noodsignalen (magnesiumlicht, waarmede vuur gemaakt kon worden) een kist met doorweekt scheepsbeschuit, een kist met blikjes corned beaf en zure melk, een fles whiskey etc. De reddingsboot bleek afkomstig te zijn van de tanker "Merula" van de Petroleum Mij. La Corona, een schip van 8.000 ton, dat daar in de buurt door de Jap in de grond was geboord op 13-2-'42. Met het vinden van deze zeewaardige sloep steeg de hoop op vrijheid weer en werden plannen uitgebroed om via de kust van Sumatra, de Andamanen en Nicobaren naar Brits Indië te komen. De reddingsboot had flinke watertanks; er moest alleen nog gezorgd worden voor rijst en zoute vis. De groep drenkelingen verhuisde naar het eiland van de reddingsboot (donderdag 12 maart); hier liepen waarachtig 4 kippen rond en twee katten. Heerlijke kippesoep, de katten waren te schuw. Na enige dagen moest het scheepsbeschuit, gedrenkt door zeewater en stookolie aangesproken worden. Eerst uitspoelen met zoet water, daarna tot pap koken; het resultaat was om te kotsen, maar...... honger maakt rauwe bonen zoet.

Omstreeks 16 maart 1942 moet het zijn geweest toen een inheemse zeilprauw met 15 Bantamse vissers verscheen, allen gewapend met een flink mes, zodat ze meer de indruk maakten zeeschuimers te zijn. Die indruk werd nog versterkt door het tamelijk vrijpostige optreden van die kerels tegenover de drenkelingen. De Indonesiërs informeerden in het bijzonder naar wapens. Dit laatste had de argwaan moeten opwekken van het groepje vluchtelingen. Echter was men zo blij contact met de bevolking te hebben, dat elk vleugje van wantrouwen of achterdocht werd weggebannen. Toen de Bantammers hoorden, dat er geen eten was, brachten zij rijst en vis voor twee dagen aan. Als een stel stommelingen beten de drenkelingen zich vast in het uitgegooide aas. (Dit is napraten). De Bantammers vertelden dat zij op hun eiland een grote voorraad rijst en vis hadden. Als de Nederlanders er wat van wilden kopen (geld ad *f* 270,— hadden de overlevenden ingeleverd bij Overste Rouwenhorst), dan moesten ze maar meegaan. Dit strookte natuurlijk prachtig met de plannen om naar Brits Indië te gaan. Arnoldus, Fey en Rutgers stelden zich direct beschikbaar om mee te gaan. In plaats van Tjaden, die

tot de verkenningsgroep behoorde, doch nu met maagpijnen verstek moest laten gaan, ging mee Loeffen, een Indische jongen, militie-matroos, die goed Javaans sprak. Met z'n vieren stapten ze aan boord van de inheemse zeilprauw, het zeil werd gehesen en weg voeren ze. De volgende dag zouden ze terug zijn, maar wie er de volgende dag kwam, zij in elk geval niet. Ook de tweede dag werd taal noch teken van hen vernomen.

De derde dag, op een moment, dat de jongere krachten van het groepje overlevenden op klappercorvee waren, kwam er weer een zeilprauw voor de kust. Vier mannen kwamen aan de wal, één van hen was ook aan boord geweest van de vorige zeilprauw. Deze Indonesiër deed het verhaal, dat onze vier collega's die meegevaren waren om rijst te halen, naar Java doorgevaren waren. Een eenvoudige van geest, want een minder acceptabel verhaal had hij niet kunnen verzinnen. Het ergste werd gevreesd. Rutgers en zijn makkers zouden het groepje overlevenden van de "Endeh" nooit in de steek gelaten hebben, onder geen omstandigheid. De Indonesiër vertelde van de grote hoeveelheid rijst en vis, die hij aan boord had van de zeilprauw, die op enige afstand van het strand ten anker lag. Of hij ons vletje kon lenen, dan zou hij de victualie wel even van boord halen. De beide Oversten, wellicht genoopt door de honger, gingen hierop in. Even later roeide de Indonesiërs de vlet naar de prauw, de zeilprauw hees de zeilen, de vlet werd achter de prauw op sleeptouw genomen en kort daarna waren zeilprauw en vlet onder de horizon verdwenen.

Diezelfde nacht werd een mislukte aanval gedaan op de reddingssloep. Toen was een ieder ervan overtuigd, dat men te maken had gehad met een stel zeeschuimers. Van die tijd af werd bij de reddingssloep een wacht uitgezet. Intussen werden alle hutten gesloopt om aan het benodigde hout en spijkers te komen en onder leiding van de Marine-timmerman Buys werd dag en nacht doorgewerkt om de reddingsboot zo zeewaardig mogelijk te maken. Van de tocht naar Brits-Indië moest men wel afzien vanwege te kort aan victualie.

Zaterdag 21 maart 1942 werd zee gekozen en werd koers gezet op Java. De wind kwam uit een gunstige hoek en de boot kliefde met een grote vaart door het water. Tegen de avond werd Pulu Pajung, kenbaar aan de vuurtoren, genaderd en werd besloten op dit eilandje te overnachten. De vuurtorenwachter, die de drenkelingen gastvrij ontving en hen onthaalde op rijst en vis, had nog geen Jap gezien. Wel had hij gehoord - kabar anging - van de capitulatie op Java. Hij hield zich echter aan de laatst ontvangen opdracht: "het licht laten branden tot de Amerikaanse vloot was gearriveerd".

Na enig "ngobrol" stelde hij zonder enige aanleiding de vraag of iets bekend was over drie Europeanen en een Indische jongen, die op één van de eilanden in de buurt vermoord waren.

Geen twijfel meer; dat moesten Arnoldus, Fey, Loeffen en Rutgers zijn. Vier beste, brave mannen, lafhartig vermoord! Diep terneer geslagen werd de volgende dag vroeg de reis voortgezet. Tegen 11 uur werd de vuurtoren van Edam waargenomen. In de buurt van dit eiland hield een Japanse patrouille-boot op en neer; wonder boven wonder had deze oorlogsbodem geen interesse in de reddingssloep. De sloep had koers gezet op een kleine kampong ongeveer 5 mijl beO. Tg. Priok. Tjaden en Castricum, beiden gewapend met een bijl, gingen bij aankomst het eerst de wal op om contact met de bevolking te zoeken. Doordat Tjaden het Soedanees enigszins machtig was, had dit contact succes; zij sloegen een behoorlijke voorraad rijst, suiker en vruchten in. Drie dagen bleven zij, onopgemerkt door de Jappen, bij deze kampong. Toen werd tegen een goede som geld een zeilprauw gehuurd, waarvan de eigenaar de drenkelingen binnen enkele uren naar kampong Meroendoeng vlak bij Tg. Priok bracht. Het stelletje haveloze vermagerde blanda's werd natuurlijk door de kampongbewoners aangegaapt; een waronkje maakte eten klaar voor de scharminkels. Andere kampongbewoners gingen er echter direkt op uit om hun beurs met verradersgeld te spekken.Nauwelijks een half uur na debarkement kwamen twee vrachtauto's en een personenauto; een stuk of 10 Jappen sprongen eruit met met bajonet op het geweer. Het lekkere eten moest gelaten worden voor wat het was, handen omhoog, fouilleren van de gerafelde kleding en op de vrachtauto's springen.

Dinsdag (24 maart 1942) om 17 uur werd Tg. Priok bereikt en volgde gratis logies, aangeboden namens de "Tenno Heika".

De volgende morgen, heel vroeg, weer op de vrachtauto's, ging het richting Djakarta, het Koningsplein, alwaar in de Rechtshogeschool de Kempetai resideerde. De vluchtelingen werden echter aan de tegenover de Kempetai gelegen zijde van het Koningsplein gelost. Daar stonden zij dan, 13 man, met handboeien aan elkaar bevestigd, nagenoeg zonder kleding; Poelman stond in zijn in tweeën gespleten onderbroek. Beide stukken waren met twee veiligheidsspelden aan elkaar vastgezet; bovenlichaam bedekt met een baby-jasje, een lichtgeel geval met roze randjes. Zo zagen zij er allemaal even potsierlijk uit, zo potsierlijk, dat toen het stelletje handje aan handje in een lange sliert achter elkaar het Koningsplein moesten omlopen om bij de Kempetai te komen (± een half uur) zij allen gilden van plezier om deze vertoning. Nog nooit hadden zij zo gelachen hoewel het toch eigenlijk diep tragisch was. Bij de Kempetai was het: zitten op de vloer, leunen tegen de muur, verhoor ! ! ! en toen... het cachot in. GLODOK

Het roemloze einde van een moedige vluchtpoging met de "Endeh" van de Gouv. Marine. Alle personen gingen vrijwillig en van harte mee om de strijd voort te kunnen zetten. De strijd voor een rechtvaardige zaak. 24 personen, waarvan 11 het met hun leven hebben moeten bekopen.

C. Chatelain, matroos 1ste kl.; J. F. Franken, matroos 3de kl.; P. Hooft, Off. MSD 2e kl. KMR; J. Jans, matroos 1ste kl.; J. J. ter Peltwijk, milicien kwartiermeester; H. W. Pesch, militie matroos; G. M. J. Wijnmalen, 3de werktuigkundige bij de Gouv. Marine VERDRONKEN !

En M. J. Arnoldus, Ltz. 2; D. P. C. Fey, 3e Officier bij de Gouv. Marine; W. S. Loeffen, militie-matroos; H. Rutgers, 2e Officier bij de Gouv. Marine afgemaakt niet door de vijand, de Jap; echter door de Indonesische bevolking.

Hoe kon zo iets zo kort na het ineenstorten van het Nederlands gezag gebeuren, hier, in een groot en uitgestrekt eilandenrijk, waarover in de "Zeemansgids voor de Oost-Indische archipel" geschreven staat: "Het Nederlands gezag is in Nederlandsch Oost-Indië tot in alle uithoeken zodanig gevestigd, dat men nergens een vijandige houding van de bevolking behoeft te vrezen".

F. C. BACKER DIRKS

Informatiebronnen:

Mevrouw Kroese, zuster van Ogm. 2 H. Rutgers, Oorlogsgravenstichting, "Opkomst en Ondergang van onze Gouvernements Marine" door C. Hokke, Dagboek van militie kwartiermeester H. Tjaden, Gegevens van het bureau maritieme historie van de marinestaf te 's-Gravenhage.

Interview met D. H. Poelman, destijds 2de Officier bij de Gouv. Marine.

Het boek: "Op reis met de "Special Party" door P. Scholten.

DOKTER IN RUTENG (IV)

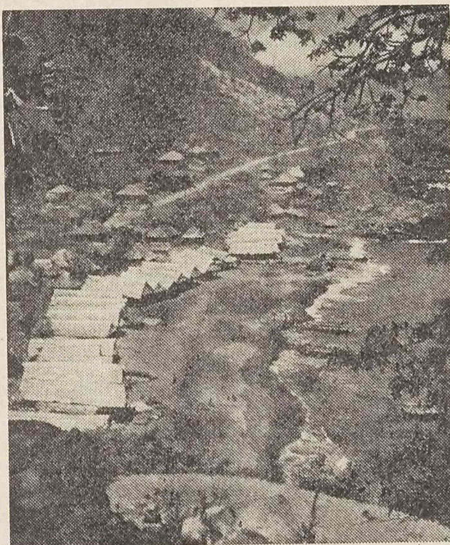
door J. M. A. van Groenendael

Ontmoeting met een oude vechtersbaas

Onze dokter ontvangt, blijkens de brief die hij op 4 januari 1952 aan zijn familie in Nederland schreef, in de binnenlanden van Flores een oude tegenstander van het Nederlands gezag, die bij de pacificatie van Flores zijn partij zeer hoorbaar heeft meegeblazen. Aan die brief ontlenen wij nu het volgende:

Ik ga naar Badjawa en vandaar nog een eindje verder met de wagen. Daar laten ze me achter en ik kruip op een biek met vier poten. Ik krijg daar nog gelegenheid om een oud strijdtoneel uit het begin van onze bezetting op Flores te gaan bekijken en een merkwaardige zee-kampong, waar ze een bepaald soort garnalen bewerken. Het moet er zeer stinken. Verder natuurlijk weer veel bergen en dalen en andere afleiding. Ik zei al, dat ik er nog niet geweest ben. Ik hoor, dat het volk, daar ruwer, maar veel prettiger is dan de Manggaraier, hoewel de mensen ook vuil zijn en nooit baden. Ze spreken er de waarheid en daaraan ben ik niet meer gewend. Hier in de Manggarai doen ze het niet. Ze zijn ook fierder en nooit onder het juk geweest van andere volkeren. Pas door de belanda werden ze onderworpen. Dat ging vrij gemakkelijk, met geweren tegen parangs. Toch hebben ze nog wel het een en ander gedaan en ik wil nu eens zien, of ik er wat meer van kan te weten komen. Op mijn laatste tournee heb ik een oude vechtersbaas, die in de Manggarai tegen de keumpenie vocht bij me laten komen. Het was op onze laatste plaats, vóór het naar huis gaan. De man woonde op ongeveer 10 km daar vandaan.

Zijn kampong heeft de welluidende naam Bio Kina. Deze oude heer, die nu al ongeveer 80 jaar oud moet zijn, kwam me opzoeken. Nou moet je niet denken, dat ik de lui voor me laat draven, want ik was eerlijk van plan geweest, om hem zelf te gaan opzoeken. Mijn mantri's echter waren van oordeel, dat hij bij mij moest komen. Hij heeft ook nog een dag extra op me moeten wachten, want we werden op de kampong Tentang een dag langer opgehouden dan ons oorspronkelijk plan was geweest. Deze oude kemphaan heeft in 1909 bij Wudu eerst een flinke portie politie opgeruimd en daarna nog eens de infanterie enigermate gedecimeerd. Hijzelf vocht alleen met een korte parang en doodde een behoorlijk aantal lieden. Hij ging door voor onkwetsbaar en kreeg ook nooit een schram. Na een paar treffers was zijn eigen troep zo goed als geliquideerd, en gaf hij zich persoonlijk over aan de commandant van de Compagnie, die hem had bevochten. Hij kreeg voor z'n moeite 30 jaar dwangarbeid en werd als kettingbeer naar Atjeh gezonden. Daar heeft hij zich zeer onderscheiden en kreeg 15 jaar gratie. Toen kwam hij terug op Flores en liet zich neer in de kampong waar hij nu nóg woont. Sedert deed hij niets meer aan vechten. Het is een zeer frêle, mager en ietwat gebogen klein oud manneke met een kale schedel, waarin elke naad te zien is, zo strak zit de huid erover. Hij is uitermate beleefd, nog met de hormatvormen van de oude tijd. Tracht mijn knieën te omarmen, zit niet rechtop in mijn aanwezigheid en maakt de ene sembah na de andere. Mijn grootste beleefdheid was niet bij machte er iets aan te veranderen. Hij

De visserskampong Lamalerap op het eilandje Lomblen bij Flores.
(Foto Tanah Air Kita)

verwijdert zich achteruit lopend. Nu kan het zijn, dat hij verkeerd was ingelicht. Hij meende vermoedelijk met een ex-krijgsoverste van de Belanda te maken te hebben en schijnt voor de oude Atjehberanies van de keumpenie een groot respect te hebben gehad. Hij vertelde me iets uit zijn levensgeschiedenis en die is niet zonder tragiek. Hij wordt hoog geëerd door de niet zo geweldig dappere Manggaraiers en ze gaven hem de bijnaam Kraeng Motang.

Motang is het wilde varken, dat bekend is om zijn grote moed en aanvalskracht. Zijn naam is Curu. Kraeng is de titel van een edelman en komt zowat overeen met Jonkheer bij ons. Betekent hier evenmin iets als het gelijknamige artikel in Holland, maar wordt meer en meer een eretitel, die

men bezig is te vulgariseren, aangezien mijn koelies elkander over en weer ook al met kraeng betitelen. Ik ben blij dit restant uit een betere tijd te hebben ontmoet en me moeite getroost te hebben om hem zoveel hormat te bewijzen als in mijn vermogen ligt. De oude man sloeg, toen hij uit mijn auguste tegenwoordigheid ontslagen was (gier maar een beetje, ik doe het ook!) de kain om de magere benige schouders en aanvaardde kalmpjes de tocht van 10 km terug berg-op door de regen naar zijn kampong. Ik vroeg hem of hij wel kuat was om deze afstand te lopen. "Och, jawel, hoge heer, ik doe het kalmpjes aan en dan gaat het nog wel. Alhoewel, het is anders dan vroeger". Over zijn historie, niet zijn vechtjasserij, moet je nog even horen.

Toen hij werd afgevoerd in gevangenschap had hij een gezin met vijf zonen. Toen hij terugkeerde had de griep van 1918 ze allen op één na gedood. Hij kwam terug in een leeg huis. Hij maakte een koffietuin van over de duizend bomen en ze gingen allemaal dood op één na. Toen zwoer hij nooit meer koffie te zullen planten, noch ooit weer koffie te drinken en hij hield het vol in dit koffieland. Hij drinkt ook geen moke, rookt niet en eet geen vlees. Hij trouwde weer een tamelijk jonge vrouw, omdat hij nakomelingschap wenste. Hij heeft nu een paar nog jonge kinderen. Een zoontje vergezelde hem. Deze begeleidde Pa gewapend met een lange tombak. Ik zag het kind eerst aan voor een kleinzoon tot ik hoorde, dat het een zoontje was van de oude kemphaan. Hij werkt nu niet meer op het land, doch deed dit kort geleden nog wel. Ik vroeg de dalu (districtshoofd) of de oude heer kon leven en of hij rijk was.

De dalu vertelde, dat kraeng Motang niet rijk was en ook geen volwassen kinderen had om voor hem te zorgen, maar dat het hem desnietemin aan niets zou ontbreken. Daarvoor zorgde zijn kampong. Hij was dan ook vergezeld door het kamponghoofd, dat hem met alle tekenen van eerbied behandelde.

(slot volgt)

GEOGRAFISCHE LES VAN DE GROTE OOST (slot)

door Johan Fabricius

BORNEO

Donker, ondoordringbaar oerwoud
bedekt het grote eiland Borneo.
Als pijlers in een sombere kathedraal
zo staan de forse rechte stammen
in d'eeuwig groene schemering;
lianen wringen zich omhoog naar
't licht,
zich voedend aan het sap der reuzen
die zij in 't einde overmeesteren.

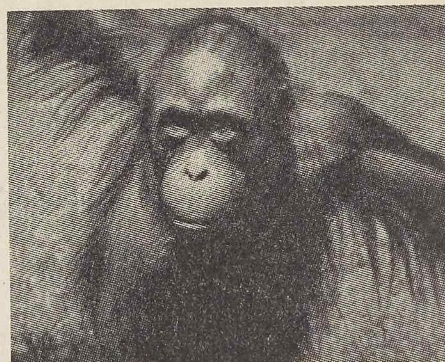
Een boom sterft zonder klacht.
Zijn grauw en machtig lijk staat
overeind
in de omhelzing van zijn stille wurger,
die in het gouden warme zonlicht,
veroverd op de nu verdorde kroon,
een triomfantelijke pracht
van bonte bloemen spreidt.
Pas als zijn dode hout vermolmt
na vele westmoessons
en als zijn wortels rotten in de
natte grond
stort hij ineen en sleurt zijn wurger
mede;
zijn takken, die als voedsel dienden
voor mossen, varens, orchideeën,
breken nu zuchtend af.
En het festijn van glinsterende felle
kleuren
gaat roemloos onder in 't halve
duister
dat geen kleuren kent.

De andere bomen in het rond
vernémen 't doffe ruisen
en breiden met geweld hun
saamgedrongen kronen uit
de open plaats is snel gevuld.
Zij allen willen leven en gedijen;
zijzelven worstelen met de
woekerplanten
die welig tieren op hun schors
en tergend aan hun bronnen zuigen.

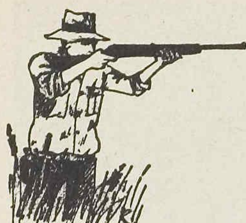
In het instinct dat ook aan bomen is
gegeven
voorvoelen zij de dood en weren zich,
in wilde drang tot zelfbehoud.

Wat voor geheimen hoedt dit grote
Borneo nog?
Het is ternauwernood ontsloten.
Slechts langs de kusten hebben
vreemdelingen
een smalle strook veroverd op het
woud.
Waar Borneo's trage brede stromen
na eindeloze reis in zee uitmonden,
daar bouwden zij hun huizen,
factorijen,
daar graven zij hun mijnen, daar
boren zij
naar diep verborgen schatten in de
grond.
Maar het geschal van duizend drukke
stemmen
ketst inhoudloos en zonder echo af
tegen de wand van plechtig eeuwig
zwijgen:
het Woud.
De Dayak, diep in 't binnenland,
schuwt deze kusten, waar boze
koortsen heersen
en waar in vroeger dagen een woest
gespuis van zeerovers
z'n buit verdelen kwam.
Zelfs in het hart des lands was hij
niet veilig,
want wilde wrede Makkassaren
op jacht naar slaven voeren
stroomopwaarts
in hun piratenprauwen, en wee het
nietsvermoedend dorp
dat in hun handen viel!

En schuw gelijk de Dayak, die nog
met pijl en boog
en met het naakte zwaard zijn
vijanden beoorloogt,

is ook de orang oetan, de rosse
oerwoudmens.
Men ziet hem zelden en dan nog
steeds alléén;
hij woont daarboven, in de aan het
oog onttrokken kronen,
zich voedend met de vruchten van
het bos.
Hij is onmetelijk sterk, een Golem
van het woud.
In een omhelzing van zijn harige armen
verplettert hij de zwaarste man.
Hij zou over dit ganse eiland de
onomstreden heerser zijn
indien de mens hem niet met list
had overwonnen:
een kleine giftige pijl, die door het
lover suist
en schroeiend in zijn dikke vacht
blijft hangen,
hem dol maakt van de pijn nadat hij
't nietig ding
allang heeft uitgerukt en driftig
weggeworpen.
't Is als de slangenbeet, die na blijft
branden,
het brein vergiftigt, de aderen doet
barsten,
tot hij de kracht niet heeft zich vast
te houden,
en met zijn gans, enorm gewicht
omlaag stort door een net van takken.
Hij vreest daarom de mens, het
zwakke, sluwe dier
dat op twee benen gaat.
Als een nomade zwerft hij rusteloos
door de onmetelijkheid van zijn
domein
van boom tot boom, ver van waar
mensen wonen.
Als de avond bloedrood daalt over
de purperen kronen,
bouwt hij zijn slaapnest voor die
ene nacht,
de zwaarste takken brekend of het
twijgen waren.
Vanuit zijn nest ziet hij de zon dan
zinken
in de verstarde wereld van het
zwijgend woud.
Met één arm lui over een tak geleund
strekt hij zich uit en gaapt en tuurt;
zijn dicht opeengedrongen ogen,
dooraderd, somber, duizend jaren oud,
slaan mijmerend het
ondoorgrondelijk wonder gade.
En wie zal zeggen wat zij zien,
Of wat voor vage en chaotische
gedachten
het eeuwige mysterie van de
schepping
onder die zware schedel wekt?

HET GELUK VAN HET JAGEN

"De jacht behoort tot het zuiverste repertoire van het menselijk geluk."
José Ortega Y Gasset

Si Hitam (slot)

door J. J. A. LA BASTIDE

Het was februari, dus vrijwel precies vier jaren ná de jachtperiode waarbij ik Si Hitam verwondde, dat uiteindelijk de laatste en definitieve confrontatie plaats vond tussen Ahab en Si Hitam. Tot op heden ben ik trots op deze confrontatie, en beschouw het als het hoogtepunt (of moet men zeggen: "volwassen-wording"?) in mijn jachtcarrière. Daarom hierbij, uit mijn herinnering, een zo nauwkeurig mogelijke weergave van wat er op die dag gebeurde.

Het was op een avond. We waren vanaf de ochtend op pad geweest, en steeds ruwweg in de omgeving van het ravijn aan de Zuidgrens, totdat Djamin mij plotseling aanstootte.

"Wat?", fluisterde ik in zijn oor.

Hij antwoordde met een vinger naar beneden, in de richting van het beekje. Ik tuurde voorzichtig om de zware rubberzaailing waarachter wij stonden, maar het enige dat ik zag was een beweging in de donkere schaduwen van het struikgewas in de diepte.

Djamin knikte mij toe en maakte met zijn twee wijsvingers halve cirkels naast zijn mond.

Si Hitam! Ik keek hem vragend aan. Djamin dacht een ogenblik na, tuurde naar de laag staande zon en schudde zijn hoofd.

Onder normale omstandigheden zou ik naar hem geluisterd hebben. Te vaak, in het verleden had ik geleerd dat dat de wijste beslissing zou zijn. Maar het hete bloed van kapitein Ahab bruiste me nu in de aderen: Moby Dick! Si Hitam!

Ik seinde met mijn vinger naar beneden; afdalen! Djamin schudde nogmaals het hoofd. Koppig wees ik opnieuw naar beneden en stak mijn hand uit naar de kruisboog.

Djamin verkeerde duidelijk in een ernstige tweestrijd; ik zag het aan zijn afgewende hoofd. Een ogenblik leek het alsof hij me zou tegenhouden; desnoods met geweld. Tenslotte zuchtte hij berustend, en gaf een teken om te volgen. Hij liet zich, achter de boom, vervolgens op zijn hurken zakken en schuifelde in deze houding naar de overkant (dus de Noordzijde) van de ondernemingsweg. Ik deed hetzelfde. Daarna seinde hij om lucifers. We waren hier buiten gezicht van de bodem van het ravijn. Beschut in zijn handen, ontstak Djamin vrijwel onhoorbaar een lucifer en doofde die gelijktijdig uit. Het rooksliertje steeg langzaam op tot ongeveer 1½ meter en boog toen flauw af naar het Oosten. Goed. Vrijwel geen wind; en wát er was, uit het Westen. We moesten dus van de andere kant het ravijn in. Djamin keek mij nogmaals aan, met een soort gekwelde uitdrukking in zijn ogen. Maar ik knikte nogmaals nadrukkelijk en hij haalde met een typisch fatalistische beweging zijn schouders op.

Voorover gebogen, achter elkaar, liepen wij een eind in de droge greppel Oostwaarts, staken toen de weg over, óver de Zuidelijke greppel en zo geluidloos mogelijk het struikgewas in. Na enkele minuten een oud wildpad door de hoge lalang te hebben gevolgd, sloegen wij af naar het Westen. Dat betekende, even verderop, het ravijn in. Maar Djamin had zijn afslagpunt goed gekozen; weliswaar geen wildpad, maar toch vrij open bodem met hier en daar bambu, of een boom. We verplaatsten ons van dekking tot dekking, totdat de grond plotseling sterk begon te dalen. Hier stopten we even, Djamin bukte zich en spande met één vloeiende beweging de boog.

Ik keek om mij heen. Het was vrij donker onder de bomen. Het zou spoedig nóg donkerder zijn, realiseerde ik mij voor het eerst. De zon, recht voor ons uit, stond nog nèt boven de bosrand aan de overkant van het ravijn.

Tegen de tijd dat we beneden zouden aankomen, zou het op vallen van de avond staan. Djamin reikte mij de kruisboog over, en los in zijn andere hand een pijl. Daarna draaide hij zich om en begon voetje voor voetje aan de afdaling. Ik volgde in zijn spoor, enigszins gehandicapt door de zware kruisboog. Na een paar minuten zag Djamin dat, en hij nam de boog weer over; ik hield de pijl.

Ook de plaats van afdaling had hij goed gekozen. Het was een watererosiespoor, relatief vrij van moeilijk doordringbare ondergroei en toch goed bezet met wat zwaardere boompjes en struiken op afstanden van twee à drie meter, die houvast boden met een minimum aan geritsel.

De hele afdaling duurde een kwartier. Tenslotte hurkten we dan, op nog geen zeven à acht meter van de beek (waarvan we de glinstering nu hier en daar konden zien) in de meterhoge lalang achter een behoorlijk grote elastica. Djamin bevróór in deze houding, het hoofd, luisterend, licht gebogen. Ik volgde zijn voorbeeld. Ik probeerde alle andere zintuigen te blokkeren; gesloten ogen; adem halen door de mond; concentreren: alléén......maar... luisteren......

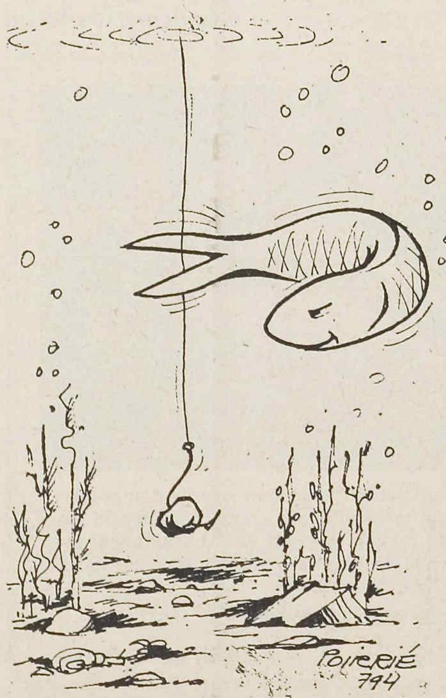
Minuten gingen voorbij. Toen, toch nog geheel onverwachts: de kort afgebroken diepe snauw van een groot zwijn, zó dichtbij dat ik ontzet mijn ogen opende in de verwachting hem levensgroot naast mij te zien staan. Achter de dikke stam reikte Djamin mij, volslagen onhoorbaar de kruisboog over en met bevende vingers legde ik de pijl op zijn plaats. Het was hier beneden intussen behoorlijk donker geworden. Boven ons, door het gebladerte van de Ficus, kon ik stukken van een diep-blauwe hemel zien met hier en daar de glimmende puntjes van sterren. De cicaden waren al lang aan hun concert begonnen; evenals een orkest van krekels. Allerlei andere schemeringdieren ontwaakten met zwak geritsel in de dichte ondergroei. Recht boven ons jubelde een koetjita; heel in de verte klonken de magistrale rollers van een paar tjutja rawah's. Ik ontwaakte als uit een droom. De lalang sloot ons van alle kanten in tot op een hoogte van ruim een meter.

Djamin maakte drie tekens.

Eerst zijn wijsvinger horizontaal recht naar de stam voor ons: "Si Hitam is direct achter de boom". Toen een vinger verticaal naar beneden: "Erg dichtbij", en tenslotte twee gekruisde vingers: "Pas op, gevaarlijk".

Ik knikte dat ik het begrepen had en begon, met de kolf half naar de schouder langzaam op te rijzen. Djamin bleef gehurkt zitten, maar trok met

POIRRIÉ

een snelle geluidloze beweging zijn flijmscherpe parang. Hij had duidelijk weinig vertrouwen in de doelmatigheid van de kruisboog; noch in mijn schutterskwaliteiten. Ik zelf was voor het laatste niet bezorgd; de afstand was kort genoeg; maar wat het eerste betrof: stoppingpower?
Twijfels deden mijn hart nog sneller kloppen dan het al deed. Transpiratie brak me uit. Goed dat de wind gunstig was, dacht ik nog. Toen deed ik langzaam...... o zo langzaam, een stap opzij om zicht te krijgen, de kolf nu geheel in de schouder.
Vrij van de stam stond ik eindelijk oog in oog met Si Hitam, maar...... op vijf pas afstand! Hij stak ruimschoots boven de lalang uit, spits naar mij toe, onbeweeglijk. Ook ik bevroor en staarde met mijn rechteroog over de volle lengte van de pijl, vinger aan de trekker. Het hete bloed van Ahab bruiste door mijn aderen. De vijand ! ! Vijand? Si Hitam zag er uit als een rechtopstaand lemmet van een zwaard, zó mager was hij. En de borstels op zijn schouders waren grijs geworden. Opzij van de twee kleine roodgloeiende oogjes staken de beide bovenslagtanden in twee halve bogen zeker een decimeter naar boven en naar buiten In het onzekere licht was dat eigenlijk het enige dat ik zag: Een verticale, scherpe schaduw, de twee gloeiende oogjes, en de beide indrukwekkende houwers, blinkend in een laatste zonnestraal die langs een bizarre reflectie door het bladerdak viel.
Vijand?
Terwijl ik mijn keel langzaam dicht voelde knijpen verplaatste ik het mikpunt van de pijl enkele milimeters tot op zijn linkeroog, "absoluut dodelijk" ging een vluchtige gedachte door mijn hoofd. Het was of het oog groeide; van een klein rood glimlicht tot een rood cirkeltje; tot een rode vlek; tot een rode, vlammende draaikolk; tot iets zoals ik mij de hel zelf voorstelde, compleet met vonkenregens en hoog oplaaiende vlammen. Ik dacht dat ik zou stikken en mijn rechtervinger begon naar achter te gaan......
Op dat ogenblik voelde ik iets om mijn linkerbeen; de koele, stevige hand van Djamin! Ik stopte de gang van de trekker, en haalde diep adem. Het oog van Si Hitam slonk tot zijn normale proporties. Ahab verliet mijn lichaam en keerde terug naar de echte hel waar hij thuis hoorde; niet ik. Even nog zag ik een kermend en op de grond worstelend levend wezen, met een 25 cm lange stalen staaf door het oog. Dat deed het hem. Dat was genoeg. Ik liet de boog zakken en schoot de pijl vóór mij in de grond. Toen bleef ik opnieuw doodstil.
Langzaam, langzaam draaide Si Hitam zich, pauseerde even, snoof explosief, en toen helemaal om. Zonder zich te haasten verdween hij in het laatste licht van de invallende avond. Licht geritsel, een paar elegant wuivende lalanghalmen, zacht geplas, en hij was verdwenen.
Ik keerde mij af. Djamin was opgestaan en keek mij recht in het gezicht, Ik weet niet of het aan de lichtval lag, maar diep in zijn donkere ogen zag ik opeens: respect.
Maar hoewel dat verbeelding kan zijn geweest, **het volgende dat hij deed** was geen verbeelding. Op de plaats waar Si Hitam had gestaan nam hij een vochtig kluitje aarde van de grond op, liep naar mij toe, en smeerde het op mijn voorhoofd. Het is één van mijn kostbaarste **herinneringen; dat veeg**je aarde tussen mijn ogen uit de hand van een pawang. Een pawang en een mán.
Zonder een woord te zeggen klommen wij naar boven. Onderweg zette ik de stalen jeep-veer in de vork van een opgaande tak, en gezamelijk, met vereende kracht, braken wij de kruisboog in twee stukken. Djamin wierp de veer weg en ik de kolf. Mijn Velocette sloeg aan met maar één trap.

De Beste Jaren Uit Mijn Leven (V)

De lijnloper.
Een korte tijd herbergde ons huis, dat tot een"dienstwoning" was bevorderd, een kashouder. Hij was een al wat oudere man, die jaren lang in het leger had gediend en wiens taal doorspekt was met spreekwoorden, die hoe goed op zichzelf misschien, niet altijd van pas waren.
Zaterdags bleef hij later in kantoor om de rapporten van de lijnlopers te horen en hen uit te betalen. Die mannen liepen iedere dag langs een deel van de rij palen, die de electriciteitsleiding van boven in de bergen naar Bandoeng voerden, hoewel niet steeds met de zo nodige aandacht. Op een dag was dit ook weer gebleken, toen er geen rapport kwam van een omgevallen paal.
Het kantoor grensde aan onze achtergalerij en tijdens de maaltijd hoorden wij het gesprek tussen de lijnloper en de kashouder, wat van de ene kant in kernachtige termen zijn verontwaardiging weergaf en aan de andere kant óf zwijgend, óf in monosyllaben werd gevoerd. De man scheen vol te houden, dat hij goed had opgelet, wat dan weer een storm van verwijten uitlokte. Wij in de achtergalerij hoorden door de muuropening gelaten toe, daar ieder ander gesprek totaal ondoenlijk was. Opeens scheen de beschuldigde zich versproken te hebben, want de stem van de oude baas klonk opeens helder en blij en we keken elkaar verwonderd aan.
"Nah itoe! Sekarang monjet kloear dari tangan!" riep hij triomfantelijk, waarop de stem van de verdachte uiterst verbaasd en niet langer bedeesd "manah monjet toean?"

ADDIE

Toko en Boekhandel Tong Tong

Prins Mauritslaan 36 - Den Haag - Telefoon 070 - 54 55 00 - Giro 6685
(bereikbaar met tram 10 en 11, bus 14)

MAANDAG GESLOTEN

Dinsd. - Woensd. - Donderd. - Vrijd. open 9 - 4 uur

Zaterdag van 10 - 2 uur

ATTENTIE!

Wilt u ons op de werkdagen na kantoortijd NIET bellen. Tot 5 uur kan het nog, maar daarna beslist niet meer. Ook op Zaterdag, Zon- en feestdagen zijn wij telefonisch niet bereikbaar!

Op uw gezondheid!

Obat matjan rd/wit	*f* 6,15
wit kleine pot	*f* 3,75
Shiling Oil groot	*f* 6,50
idem klein	*f* 3,50
Tiger oil groot	*f* 8,50
Tiger oil klein	*f* 6,50
Rheumason	*f* 4,50
Mupa balsem	
3 kleine blikjes voor	*f* 2,50
grote potten uitverkocht	
Kajoepoetih 55 cc	*f* 8,50
Obat tioep	*f* 3,75
Mentholstift groot	*f* 13,50
Mentholstift klein	*f* 5,—
Woods Pepermunt	*f* 4,50
Ginseng Tonic	*f* 27,50
Ginseng Capsules	*f* 27,50
Obat parem per blokje	*f* 0,50
Jamu Simona	*f* 10,95
Jamu Nyonja Meneer	
per pakje *f* 1,— 6 st.	*f* 5,50
Galing Singset capsules	
100 stuks	*f* 19,50

Iedere week vers

Koningskroon per stuk	*f* 3,50
Gateau Africain per stuk	*f* 3,75
Kwee semprong	*f* 2,25
Spekkoek cake	*f* 3,50
Manisam asem	*f* 3,50
Manisam zuurzak	*f* 4,—
Ting-Tong djahe 4 stuks	*f* 3,25
Palmsuiker	*f* 3,—
goela djawa per rol	*f* 2,50
Wedaj djahe stroop	*f* 5,—
Chili saus	*f* 3,75
Babi Pangang saus	*f* 4,—
Ketjap Vamu	
asin-sedeng-manis	*f* 4,15
Ketjap Kediri	*f* 5,—
Ketjap goela djawa	*f* 7,50
Ketjap zoutarm	*f* 4,15
keukenasem	*f* 2,90
satroe asem per ½ pd	*f* 2,85
Kripik gendar per ½ pd.	*f* 2,75
Kripik melindjo per pd.	*f* 6,75
per half pond	*f* 3,50
Kroepoek Vamu div. smaken	*f* 2,50
Sambelans Vamu div. smaken	*f* 1,95
Santen Decama blok	*f* 1,75
Santen Margarita (vloeibaar)	*f* 1,80

Pro Soy (Soja)

naturel - vlees/hamsmaak	
per half pond *f* 2,25 per pond	*f* 4,–
Culi-Mix kruiden soya p. pond	*f* 6,50
per half pond	*f* 3,50
ES PASRA MACHINE	
porto *f* 4,—	*f* 26,50

Seroks (blik)	*f* 3,50
soetils gr./kl. *f* 3,50	*f* 2,50
iroes batok	*f* 3,50
tampa's diverse maten v.a.	*f* 3,50
pengki	*f* 5,—
kipas dapoer	*f* 2,50
bakoels groot en stevig	*f* 7,50
kalohs v.a.	*f* 3,50

HEET VAN DE NAALD!

Marijke Merckens leest voor uit Piekerans van een straatslijper.

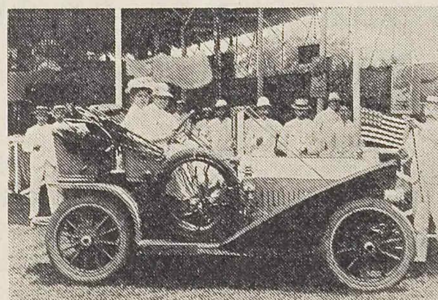
DURECO LP f 18,25

Verkrijgbaar bij TONG TONG

Indon. kalender 1978	
oude litho's	*f* 14,50
porto *f* 2,75	
Indon. kleurenposters ROGIER	
per stuk	*f* 2,50
Schoolplaten van van Bemmel	*f* 5,—
(toko - haven - station - straat met toko's) porto en emb. *f* 2,75	
PUZZLES platen van Bemmel	
(toko-straatje-station)	*f* 16,50

KRETA SETAN

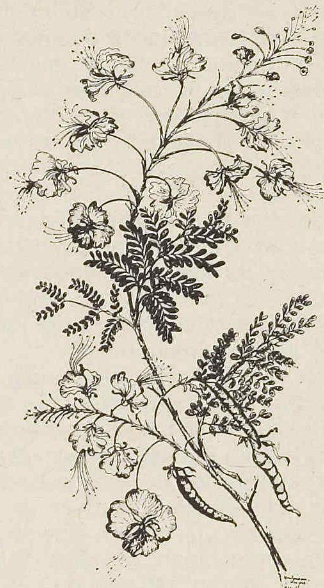
De Duivelswagen

Bij aankoop een gratis
Java Motor Club sticker!

***f* 65,—; porto + emb. *f* 6,—**

BOEKHANDEL TONG TONG
Prins Mauritslaan 36, Den Haag.
Telefoon 070 - 54 55 00

VERJAARSKALENDER (6-bladig)
pentekeningen Yvon Noordam
***f* 6,—, porto *f* 1,70**

BOEKHANDEL TONG TONG

Krèta Sètan, F. F. Habnit	*f* 65,—
Krontjong Guitaar, Rosalie Grooss	*f* 6,90
Leven en Legende, J. B. van Heutsz	*f* 19,90
Soldatendominee, J. C. Hamel	*f* 17,50
Morotai, C. Giebel	*f* 19,50
Jamasjita, A. J. Barker	*f* 8,90
De val van Singapore, Arthur Swimson	*f* 8,90
Herinneringen van een Vrijheidsstrijder, R. T. Djajadinigrat	*f* 4,95
Dipanegara, Johan Fabricius	*f* 32,50
Dodenspoorweg door het Oerwoud, H. Hovinga	*f* 24,90
Langs Tijgerpaden, Lex Denninghof Stelling	*f* 7,90
Ambon door de eeuwen, B. van Kaam	*f* 16,90
Bloemen voor Nippon, Aug. Lampe	*f* 10,90
Wajang Purwa	*f* 15,—
Herinneringen aan Soekaboemi, J. M. Knaüd	*f* 25,—
Klamboes, Klewangs, Klapperbomen, P. Heijboer	*f* 27,50
De Wereld der Woeste Natuur, Borneo, J. Mac Kinnon	*f* 34,50
Volken en Stammen v. Indonesië	*f* 27,50
Piekerans bij een Voorplaat, Tj. Robinson	*f* 20,90
Het Appèl is afgelopen, Rik Valkenburg	*f* 37,50
CAS Gedenkboek Carpentier Alting Scholen	*f* 37,50
Indonesische Sagen en Legenden, Nènèk Dongeng	*f* 29,50
De Raadselachtige Multatuli, W. Frederik Hermans	*f* 39,50

ABONNEE'S
WERFT ABONNEE'S!!!

Minimum *f* 6,— van 1 tot 3 regels; per regel meer, *f* 2,50 meer.
Voor niet-abonnees dubbel tarief.
Maximaal aantal regels 6.
Voor advertenties onder nummer *f* 2,20 meer voor opzenden van ontvangen brieven.
Voor opzenden brieven onder nummer naar het buitenland totaal *f* 3,— meer.
Bij brieven onder advertentienummer:

DIT NUMMER OP DE ENVELOPPE IN DE LINKERBOVENHOEK ZETTEN.

Indische man, 44 jr. (alleenst.) z.s.k.m. eenv. Indische vr. leeft. 30-40 jr. (event. 1 of 2 kinderen geen bezw.) Brieven m. foto o.e.r. zenden naar postbus 577, Voorburg.

Te koop gevr.: "Zeefilosofie" (gebundelde stukjes uit het K.P.M. Verenigingsblad). Aanb.: Telefoon 070 - 64 90 68.

J.m. zkt. in Amsterdam of directe omg. kamer met kookgel. v. 3 dg. p. wk. (week-ends afwezig). Tel. na 19.00 u. 010 - 51 19 84.

Wij helpen U GRATIS inlichtingen te verzamelen voor Uw familiestamboom. Wilt U s.v.p. Uw medewerking hieraan verlenen door zelf op te geven wat U van de betreffende familie weet. U kunt daarvoor een model aanvragen. Voegt U altijd een gefrankeerde, zelf geadresseerde envelopppe bij!

INDISCH FAMILIE ARCHIEF
Vreelandsestraat 14, Den Haag, tel. 070 - 45 44 06.

Al Uw stencilwerk vlot en voordelig verzorgd door
TONG-TONG
Prins Mauritslaan 36, Den Haag, telefoon 070 - 54 55 00 / 54 55 01

TE KOOP OF TE HUUR AANGEBODEN IN
SERVICEFLAT INTERPARES

a/d Zuidkust van Spanje te Malaga, Parterre App.: met groot zwembad, 2 slaapk.; Badkamer met ligbad en douche, grote woonkamer inclusief eethoek,Keuken incl.: Electr.-Fornuis, IJskast, betegelde vloeren, Air-conditioned, Bibliotheek, Leeszaal, Hobby-kamer, Biljardkamer, mooi aangelegde tuin, vrij uitzicht. Hollandse Directie en Keuken, Hollandse Gemeenschap, inwonend Ziekenverzorgster, Clinica, eenmaal daags warme maaltijd naar verkiezing in het restaurant of app., men kan ook zelf koken. Eventueel op zeer korte termijn opleverbaar.
Koopprijs Vijf en Tachtig Duizend Gulden. Huurprijs gedeeltelijk gemeubileerd Acht Honderd gulden per maand, te betalen in hollandse valuta op bank in Holland.
Brieven aan P. Lankhorst Interpares App.: 86. C/Olmos Cerrado de Calderën Malaga, España.

Zojuist verschenen:

C. A. S.
HERDENKINGSBOEK 1902-1977

216 pagina's en 180 foto's uit de mooiste jaren van de Carpentier Alting Scholen.

Ook niet-Cassers zullen ongetwijfeld talrijke familieleden, vrienden en bekenden terugvinden in dit goed-geredigeerde boekwerk, dat een schat van foto's bevat.

Wie het boek op de reünie niet gekocht heeft kan nu bij boekhandel Tong-Tong terecht.
Prijs *f* 37,50 porto *f* 4,—
Beslist geen tweede oplaag!

RECHTSTREEKS VANAF AMSTERDAM NAAR JAKARTA/MEDAN
RETOUR V.A. . . . . *f* 1.750,—
TICKETS 1 JAAR GELDIG.

Inlichtingen bij: **ORIENT TRAVEL B.V.**
Singel 512 - Amsterdam - Tel. 020 - 23 74 84 (4 lijnen) - Telex 15275

Wilt U een waardevol, blijvend cadeau? Gaat U dan naar:

Juwelier Tan Diamantair

Fahrenheitstraat 608 - Den Haag - Telefoon 070 - 65 76 65

RUIME KEUZE VAN:

Allerlei losse Edel- en Halfedelstenen en Sierstenen

Sieraden in 22 karaats goud o.a. diverse soorten armbanden, halskettingen, ringen en hangers zoals sterrenbeeld- en kruishangers.

Onze specialiteit is BRILJANT

zowel losse- als gebonden in ringen, hangers, broches etc.

VOOR ELKE BEURS IS ER EEN PRACHTIG SIERAAD TE VINDEN!

VOOR INDISCHE GOUDEN SIERADEN

naar:

Gespecialiseerd in het groeibriljant systeem. Eigen atelier voor het vervaardigen van briljanten sieraden.

22 kt. en 24 kt. gouden schakelarmbanden, slangarmbanden, colliers, trouwringen, hangers, haarspelden, oorknopjes en vele andere sieraden.

MAANDAG T/M ZATERDAG GEOPEND VAN 9.30 - 17.00 uur

SPUI 167a - DEN HAAG
TELEFOON 070-60 48 85

VAMU KROEPOEK **per zak *f* 2,50**
150 gram

Smaken : Oedang, Tomaat, Vis, Kedelé, Curry, en mixed (alles gemengd).

Ketjap : diverse smaken, zoet, gewoon, zout.

Sambalans : diverse soorten.

VAMU NEDERLAND

Gele Meerbloem 13, — Wateringen — Telefoon 01742 - 3280

J. G. YSSEL DE SCHEPPER
Alg. Assurantiebedrijf „Argo"

ALLE VERZEKERINGEN

Kantoor en woonhuis Corn. de Wittlaan 83, Den Haag, Telef. 55 71 72

LOGEREN IN DEN HAAG?
Natuurlijk bij
hotel 'ardjoena'
voorheen Java-Hotel, Batavia

Directie : de Hr. B. Leunis.
Moderne kamers, prima service, prettige sfeer. Iedere kamer EIGEN douche-cel. In iedere kamer warm en koud stromend water. Vanaf *f* 30,— p.p.p.dag.
Groot Hertoginnelaan 205. Tel. 070 - 39 03 24

Zilveren Medaille Den Haag 1885
Luik 1902
Gouden Medaille Den Haag 1913

Met **NECTAR** - essence :

maakt U voordelig Uw ROZENSTROOP, sorbets, gebak en zeer fijne likeuren ! ! !
Nu ook Nectar kleurstoffen ! ! !

Vraag gratis receptenboekje bij Uw Toko, drogist of **Pharm. fabriek "Phytol" - Afd. Nectar essence,** Wagenstraat 129, Den Haag

---

IN DE RIJ VOOR

JAN RIJPSTRA'S WOONWARENHUIS

DE CONSTANT REBECQUESTRAAT 3 - 49, DEN HAAG, TELEFOON 070 - 46 20 00 *

VOOR UW GEHELE INTERIEUR

GROTE KEUZE - LAGE PRIJZEN

Bankstellen - eethoeken - wandmeubelen - salonkasten - gordijnstoffen - vitrages - kamerbreed tapijt (GRATIS gelegd)

ALLES VOOR UW SLAAPKAMER

Elektr./huish. app. - wasautomaten - stereo-hifi app. - gashaarden - drogers - televisie - koelkasten bijverwarming - portables - kookapparatuur - diepvriezers - rijwielen

DAMES-, HEREN- EN KINDERKLEDING

3 - 6 maanden rentevrij ! **KORTING bij kontante betaling !** **Financiering mogelijk !**